

בעזרת השם יתברך

קונטרס

לשון קדשו

דברות קודש של כ"ק מרן אדמו"ר רבן של ישראל

רבינו יואל טייטלבוים זללה"ה

אבדק"ק סאטמאר יע"א

וגאב"ד עיה"ק ירושלים תובב"א

בסדר ליל התקדש חג

ליל א' זב' דפסח תשט"ז

ובו גם בירור הלכה במצות ספור יציאת מצרים

עם העתק בירורים מספר שו"ת דברי יואל הנוגעים לתוכן הדרוש

בענין מצות ספור יציאת מצרים

ובענין מצות שיכולים לקיים כמה פעמים

בלשון הקודש

בהוספת הערות להבנת הענין

שנת תשפ"ג לפ"ק

• ברכת מזל טוב •

הר"ר ישראל שווארטץ הי"ו

(בן הרב ר' אלימלך שלמה שליט"א) - לאירוסין בתו עב"ג

החתן משה נ"י בן הר"ר יודא בער טעלער הי"ו

זכות וברכת רביה"ק זי"ע יחול על ראשם, שיזכו לזרות רב נחת וקדושה מכל יוצאי חלציהם בשפע רב עד בלי די

• וְהֵם יַעֲלוּ לְזִכְרוֹן •

הרב החסיד, אהוב על הבריות, גבאי צדקה לטובת עניי ארץ ישראל ולומדי תורה, דבק עצמו בתורת רביה"ק זי"ע וזכה להרפים חידושי תורתו בארץ ישראל

מזה"ר משה אפרים ז"ל הערשקאוויטש

בן מזה"ר אריה ז"ל

נפטר כ"ד טבת תשע"ד

הרבני הנגיד והנכבד, לבו פתוח לכל דבר שבקדושה בהסתר ובהצנע לכת, עסק בתורה וזכה לחדשי חידושים יקרים, היה דבוק ברביה"ק זי"ע בכל גימי נפשו,

רבי משה מנחם ז"ל מענדל אוויטש

ב"ר יוסף ז"ל

נפטר ט"ד ניסן ערב פסח תש"פ

הרבני החסיד, מלא וגדוש בתורה ובחסידות, עבד את ה' ביראה בתמימות ובהצנע לכת, נשא ונתן באמונה ודקדק לקיים כל הלכה שבשו"ע בתודור,

הרה"ח ר' מנחם מענדל ז"ל ענגלענדער

בן הרה"ח ר' אהרן ברוך ז"ל - נפטר י"ז ניסן תש"ס

הרבני החסיד הישישי, עמוד איתן באמונתו וצדקתו אף בשנות הועם כששתה מבוים התרעלה

רבי אברהם ז"ל קליין

ב"ר דוד הלוי ז"ל

נפטר ט"ו ניסן א' דפסח תש"פ

הרבני החסיד המופלג, יראתו קודמת לחכמתו, לב טוב ובעל מדות, דבוק בדרכי הצדיקים ובמסורת אבות, עשה תורתו קבע ויגע בסוגיות הש"ס, ונפשו קשורה בתורת רביה"ק זי"ע

הרה"ח ר' ישראל ז"ל זילבערשטיין

בן הגה"צ ר' שמעון זצ"ל (דומ"ץ בק"ק פעסט)

נפטר ז' ניסן תש"פ

הרה"ח פאר המעלות והמודות, נוח לשמים ולבריות, רחם ומוקיר רבנו, כיבר את ה' מגורו לשופך לבו כמים בעמדו להתפלל כש"ץ נאמן, נפשו קשורה ברביה"ק זי"ע

רבי חנוך אלימלך ז"ל ווידער

בן הרה"ח ר' יהושע ז"ל

נפטר ח"י ניסן ב' דחודש תש"פ

האשה החשובה והנעוצה, אשה יראת ה' היא התהלל

מרת שרה ז"ל בת הרה"ח ר' מרדכי ישראל ז"ל

אשת הרה"ח ר' אלעזר זילבערשטיין הי"ו

נפטרה ביום שביעי של פסח תשע"ז

הרה"ח בהן שרעתו יפה, ירא שלם, דבוק ברביה"ק זי"ע ובתורתו בכל לבו, ונחמנה בפקודתו על מרת ישראל

רבי אברהם הכהן ז"ל ב"ץ

בהרה"ח רבי משה אליעזר מעיר נירעדהאו

נפטר שביעי של פסח תשס"ח

האברך היקר פור נתן לאביונים, האיר לזולתו במקור פרנסתם

ר' יואל ז"ל בן בילח"ט הרה"ח ר' שלום סאנדעל הי"ו

נפטר ביום א' דפסח תש"פ

הרה"ח ר' אברהם יצחק ב"ר אלי' ז"ל דייטש

אשר העתיק וכתב דברי תורה אלו מליל הסדר, ממה ששמע מפי המסובין שהיו נוכחין אצל רבינו בליל התקדש חג

ליל א' דפסח תשט"ו

א

מה נשתנה

מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות.

יש לדקדק למה ליה למימר הקדמה זו, והלא מכיון שאחר כך הוא מפרט והולך ושואל בפרטיות שבעל הלילות אנו אוכלין חמץ ומצה וכו', וכן יתר הקושיות, כבר מלתו אמורה כי הלילה הזה נשתנה מכל הלילות, והקדמה זו מיותרת לכאורה, וסגי שיתחיל לומר מה נשתנה שבעל הלילות וכו'.

ב

ואפשר לומר בדרך רמז, דאומרו מה נשתנה הלילה הזה הוא קושיא בפני עצמה, ומה שאומר שבעל הלילות וכו' הוא כהתירוצ' על קושיא זו.

ג

דהנה בלילה הזה, כל אחד מרגיש בנפשו איזה קדושה והתעוררות תשובה יותר מבכל השנה, ובפרט הבן השואל דמיניה מיירי קרא, והוא עדיין אינו מלוכלך בחטאים, הוא מרגיש ביותר הארת הקדושה. ועל כן הוא רואה ומרגיש שהלילה הזה משונה מכל הלילות, על כן הוא מתמה ושואל מה טעם נשתנה הלילה הזה בהרגשתה מכל הלילות.

ד

והוא מותיב לה והוא מפרק לה, ובא כמשיב דטעמא הוא מפני שבעל הלילות אנו אוכלין חמץ ומצה, על כן אין מרגישין כל כך הארת הקדושה, אבל הלילה הזה כולו מצה, דבשביל שבליילה הזה אוכלין מצה, והגם שבפשטות הוא רק מצה גשמית אבל למעלה יש בזה ענינים נשגבים גבוהים ורמים, ועל כן על ידי אכילת המצה נעשין מזוכין^א, ומרגישין ביותר את התעוררות הקדושה^ב.

ה

עבדים תיינו

ובו בירור הלכה בענין: מצות ספור יציאת מצרים

קושיא א

ואפילו כלנו חכמים כלנו נבונים וכו', מצוה עלינו לספור יציאת מצרים, וכל המרבה לספור יציאת מצרים הרי זה משבח.

^א עיין בזהר הק' (תצוה דף קפג), ובמאור ושמש (רמזי פסח, הפטורת יום א'). ועיין בתפארת שלמה מועדים (לשבת הגדול, בפסוק מצות תאכל במקום קדוש). ועיין עוד באגרא דכלה בשלח (ד"ה ויראו בני ישראל ויאמרו איש אל אחיו מן הוא).

^ב וכעין זה הוא בענין אכילת מרור, והב' טיבולים, ומצות הסיכה. שהכל הם בבחינה זו, וכל הד' בבות שבכל הלילות וכו', הם כתירוצ' על הקושיא מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות.

יש לבאר מהו הרבותא בזה שאפילו פלגו חכמים חייבים לספר ביציאת מצרים מצרים, ואטו סלקא דעתך כי חכמים ונבונים יהיו פטורים מן המצות, אתמהא.

א קושיא ב

והנה בענין מצות ספור יציאת מצרים בלילה הזה, לא נתבאר כל כך בדברי הראשונים ביאור חובתו, ובמה נשתנה החיוב בלילה הזה מבשאר ימות השנה, דהלא גם בכל השנה כולה צריכין להזכיר יציאת מצרים ביום ובלילה כדאיתא בגמרא^א, ונפסק ברמב"ם^ב. וקיימא לן^ג בספק אם אמר אמת ויציב (וגם פרשת ציצית) דחזור, מפני שהוא ספק של תורה, שחייב מן התורה בהזכרת יציאת מצרים.

ז

והרמב"ם ז"ל כתב במצוה זו: מצות עשה של תורה, לספר בנסים ונפלאות שנעשו לאבותינו במצרים בליל חמשה עשר של ניסן, שנאמר זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים וכו', עכ"ל.

אבל לכאורה אכתי לא מבואר בדבריו מה ענין חיוב הסיפור בלילה הזה יותר מבכל הלילות, דלכאורה הלא חיוב זכירת יציאת מצרים הוא נוהג גם בכל השנה, ואכתי במה יודע איפוא מהו החילוק בין ליל פסח לשאר ימות השנה^ד.

ח קושיא ג

גם יש להבין הא דאיתא ברמב"א^ה שהמנהג לומר ההגדה בשבת הגדול במנחה.

^א במשנה ברכות (יב:) (ורובו הוא גם להלן בהגדה של פסח): מזכירין יציאת מצרים בלילות. אמר רבי אלעזר בן עזריה וכו' עד שדרשה בן זומא, שנאמר (דברים טז, ג) למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך, ימי חייך הימים, כל ימי חייך הלילות. וחכמים אומרים, ימי חייך העולם הזה, כל להביא לימות המשיח. ונלהכה קיימא לן כר' אלעזר בן עזריה וכדרשת בן זומא, וכדלהלן מדברי הרמב"ם, וכן הוא פשוט בכל הפוסקים.

^ב ברמב"ם (קריאת שמע א, א-ג): פצמים בכל יום קוראין קריאת שמע, בערב ובבקר, שנאמר (ואתחננו ו, ז) ויבשכבך ובקומך, בשעה שדרך בני אדם שוכבין, וזה הוא לילה, ובשעה שדרך בני אדם עומדין, וזה הוא יום. ומה הוא קורא, שלשה פרשיות אלו, הן שמע, ויהי אם שמוע, ויאמר וכו'. אף על פי שאין מצות ציצית נוהגת בלילה קוראין אותה בלילה, מפני שיש בה זכרון יציאת מצרים, ומצוה להזכיר יציאת מצרים ביום ובלילה, שנאמר למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך. וקריאת שלש פרשיות אלו על סדר זה, היא הנקראת קריאת שמע.

^ג כמבואר בגמרא ברכות (כא:), ונפסק בטורי זהב (אור"ח טז, א) ומגן אברהם (שם, א), עיי"ש באורך. וז"ל שלחן ערוך התניא (שם, סעיף א): ואם מסופק גם בפרשת ציצית אם קראה בקריאת שמע אם לאו, צריך לחזור ולקרותה עם ברכת אמת ויציב שלאחריה, שהיא גם כן בספק אם אמרה, והוא ספק של תורה. והוא הדין לאמת ואמונה של ערבית, שמצות עשה מן התורה לזכור יציאת מצרים בכל יום ביום ובלילה, שנאמר למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך, ימי חייך הימים, כל ימי חייך להביא הלילות. וכיון שהוא מחויב להזכיר יציאת מצרים מפני הספק, צריך להזכירה בברכה, ובנוסף שתקנו לה חכמים, שהיא ברכת אמת ויציב. ויש לו לחזור גם פרשת ציצית, שהיא אמת ויציב הן דבר אחר ומצוה אחת. ואם אמר איזה פסוק של יציאת מצרים, או איזה הלכה שנזכר בה יציאת מצרים, יצא ידי חובתו מן התורה, ונעשית ברכת אמת ויציב ספק דברי סופרים ולהקל וכו'.

^ד ברמב"ם (חמץ ומצה ז, א): מצות עשה של תורה לספר בנסים ונפלאות שנעשו לאבותינו במצרים בליל חמשה עשר בניסן, שנאמר (בא י, ג) זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים, כמו שנאמר (יתרו כ, ז) זכור את יום השבת. ומניין שבליל חמשה עשר, תלמוד לומר (בא שם, ח) והגדת לבנך ביום ההוא לאמר 'פעבור זה', בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך. ואף על פי שאין לו בן, אפילו חכמים גדולים חייבים לספר ביציאת מצרים. וכל המארריך בדברים שאירעו ושהיו, היה זה משובת. [והמשך לשון הרמב"ם מובא להלן בהערה יח].

^ה רעיון במנחת חינוך (מצוה כא) שנתקשה בזה, ומה שמאריך שם לפי דרכו.

והקשו עליו הגר"א^א והיעב"ץ^ב, ממה דאיתא במכילתא^א (בא פרשה יז) על הפסוק (בא יג, ח) וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ, שומע אני מראש חודש, תלמוד לומר (שם) בְּיוֹם הַהוּא. אי בְּיוֹם הַהוּא, יכול מבעוד יום, תלמוד לומר (שם) בַּעֲבוּר זֶה, בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך. והרי להדיא שאין ענין לספר ביציאת מצרים עד אותה השעה שהמצה ומרור מונחים לפניו, ואם כן לכאורה אין ענין לומר ההגדה בשבת הגדול.

ט קושיא ד

והנה באמת גם על דרשת המכילתא קשה כקושיא הנ"ל, דהלא גם בכל ימות השנה החיוב להזכיר יציאת מצרים, ולא רק בליל פסח. ואם כן יש להבין כוונת המכילתא בהא דקדרש שאין חיוב לספר ביציאת מצרים אלא בשעה שמצה ומרור מונחים לפניו.

י ישוב קושיא ב (עד אחר אות יח)

והנה הראש וראשון מהאחרונים שהעיר בענין זה, לבאר החילוק שבין סיפור יציאת מצרים דליל פסח, לזכירת יציאת מצרים דשאר ימות השנה, הוא המהר"ל מפראג ז"ל^ב.

^א דאיתא בשלחן ערוך (או"ח תל, א): שבת שלפני הפסח קורין אותו שַׁבַּת הַגְּדוֹל, מפני הנס שנעשה בו. – ועל זה כתב ברמ"א: והמנהג לומר במנחה ההגדה, מתחלת עֲבָדִים הָיִינוּ, עד לְכַפֵּר עַל כָּל עֲוֹנוֹתֵינוּ. ופוסקים לומר בְּרַכֵּי נַפְשִׁי (מנהגים).

^ב בביאור הגר"א (או"ח שם): והמנהג (לומר במנחה ההגדה). שמאז התחיל הגאולה על ידי לקיחתו. אבל הוא דבר שאינו, דהא מפורש במכילתא סוף פרשת בא, שומע אני מראש חודש, תלמוד לומר בְּיוֹם הַהוּא, אי בְּיוֹם הַהוּא יכול מבעוד יום, תלמוד לומר בַּעֲבוּר זֶה, בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך כו'. [וכן הוא במעשה רב (סימן קעז) שאין אומרים עֲבָדִים הָיִינוּ בשבת הגדול במנחה].

^ג בספרו מור וקציעה (או"ח שם): נמצא בספר המנהגים שלנו, שאומרים במנחה דשבת זה ההגדה מתחלת עֲבָדִים הָיִינוּ, כמובא בהג"ה דשלחן ערוך, וכן מנהג פשוט במדינת אשכנז. וּתְמַהְתִּי עַל זֶה מַעֲוִדִי, כי אנו עושים בזה היפך מה שאנו אומרים כאן בזאת ההגדה, שהרי מבואר בה יכול מראש חודש וכו' יכול מבעוד יום תלמוד לומר בַּעֲבוּר זֶה, לא אמרתי אלא בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך. אם כן מניין להוסיף על המצוה. אפילו לכשתמצא לומר שלא בא אלא לומר שאינו חובה, מכל מקום מֵאַיִן הִרְגָּלִים לְהַקְדִּים. ◦ ועוד, מפשט הלשון משמע שיש קפידא בדבר, שלא לאמרה אלא דווקא בשעה שיש מצה ומרור וכו'. וצריך עיון מהיכן יצא מנהג זה ומה טעם יש בו, שעל כל פנים צריך למצוא סמך למנהג.

ובסידורו סידור בית יעקב (להיעב"ץ, בהגדה ש"פ פסקא יכול מ"ח): תלמוד לומר בעבור זה. מדומה אני שהקפידו שלא להקדים אמירת ההגדה. על כל פנים בערב פסח [שחל בשבת] ודאי לא שפיר דמי, כדרך שיש קפידא על אכילת מצה מבעוד יום, הכי נמי מלתא חדתא חביבא ויהיב דעתייהו ושמעו, מה שאין כן אם הִרְגִּילָה על לשונו מבעוד יום, כבר נודקנו הדברים, ואין הנפש מתפעלת ממנו כל כך. ◦ עם שבדאי אין לאסור לימוד הבנתה מבעוד יום, אדרבה לדעתי מצוה רבה היא לטרוח מקודם לירד לעמקה, וכך נאה וראוי לכל ירא שמים באמת, לעיין בה תחילה, אך לא יוציאנה בשפתיו בקריאה ממש כסדרה שתהא שגורה על פיו, מטעם הנ"ל הברור בעיני. ועוד משום דקעבר על כל תוסיף. לכן תמהתי על מנהג האשכנזים במנחה דשבת הגדול, כמו שכתבתי (במור וקציעה) שם.

וכן כתב עוד שם בסידורו בקצרה (במנהג שבת הגדול ודיני ערב פסח, מבוא ב' אות ז) וז"ל: במנחה נהגו ק"ק אשכנזים לומר עבדים היינו, ופוסקים מלומר ברכי נפשי. ותמהתי על זה בחבורי, שאנו סותרים בזה מה שאנו אומרים, יעו"ש.

^א וכן הוא להלן בהגדה של פסח (פוסקא יכול מראש חודש).

^ב בספרו גבורות ה' (פרק ב): מצות עשה מן התורה לספר ביציאת מצרים ליל הראשון של חג המצות. ומצוה זאת פירשה הרמב"ם ז"ל וכו' (וכבר הושתק לשונו לעיל). הרי שמפרש כי המצוה הזאת למדנו מדכתיב זְכוֹר כו'.

אָפּר יצאָתם, שיזכיר יציאת מצרים בליל ט"ו בניסן, דומה למה שכתוב זכור את יום השבת לקדשו. ושם פירושו זכור את היום לקדשו בשבת עצמו, כשהשבת נכנס, וכך יש לפרש זכור את היום הזה, היינו בכניסת חג המצות יש לזכור את היום, כך הוא דעת הרמב"ם ז"ל.

אלא שיש להשיב על זה, דגבי שבת כתיב זכור את היום לקדשו, והקידוש הוא בוודאי בלילה של שבת, דאין מקדישין השבת בחול, אבל זכור את היום הזה לא כתיב לקדשו, ויש לפרש הכתוב שמזכירין יציאת מצרים כל יום ויום. • ועוד דגבי שבת יש לפרש כך, משום הא דאיתא במסכת שבועות (כ:) זכור ושמור בדבור אחד נאמר, כל שישנו בשמירה ישנו בזכירה, ולפיכך יש לפרש גם כן בזמן שמירה יש זכירה, והשמירה הוא בשבת עצמו, וכן הזכירה בשבת עצמו. אבל קרא של זכור את היום מנא לן למידרש אותו לספר ביציאת מצרים בליל חמשה עשר. ואי משום דכתיב והגדת לבנך ביום ההוא בפעבור זה לא אמרתי אלא בשעה שיש מצה ומרור, שמה האי קרא דוקא בהגדת הבן איירי, אבל לזכור כל אחד ואחד מנא ליה, דאם לא כן זכור את היום אָפּר יצאָתם למה לי, תיפוק ליה מדכתיב והגדת לבנך וגו'. אלא והגדת לבנך דווקא בבן איירי, והדר הקושיא לדוכתה דמנא ליה לאוקמי קרא בליל חמשה עשר, דילמא קרא איירי שיש לזכור יציאת מצרים כל יום ויום. • וכך דרשו רבותינו ז"ל קרא של זכור היום הזה אָפּר יצאָתם במכילתא, והכי איתא במכילתא (בא פרשה יז), זכור את היום אָפּר יצאָתם, אין לי שמזכירין יציאת מצרים אלא בימים, בלילות מנין, תלמוד לומר (דאה טז, ג) לָמַעַן תִּזְכֹּר אֶת יוֹם יְצִאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם. הרי בפירוש שמפרשים זכור את היום הזה להזכיר יציאת מצרים כל יום ויום, שלא כדברי הרמב"ם ז"ל. • וכן בפירוש רש"י בפירוש החומש. והדין עמהם, שאין רמז בכתוב הזה להזכיר יציאת מצרים בליל חמשה עשר. • ועוד דמהך קרא של זכור את היום הזה אָפּר יצאָתם ממַצֵּרִים לא נוכל ללמוד רק להזכיר היום שיצאו, והיה די בקידוש היום בלבד, שנאמר בו את חג המצות הזה זמן חרותנו, ולא נוכל ללמוד שיש להזכיר נסים ונפלאות.

אבל לא מקרא של זכור את היום אָפּר יצאָתם ללמוד המצוה הזאת, אלא מקרא דפרשת ואתחנן (ו, כ) דכתיב והיה כי ישאלך בנך מחר מה העדת והחקים והמשפטים אשר צוה ה' אתכם, ודרשו במכילתא בפרשת בא (פרשה יח) מה העדת, רבי אליעזר אומר מנין אתה אומר שאם היתה חבורה של חכמים או של תלמידים שצריכים לעסוק בהלכות פסח עד חצות, לכך נאמר מה העדת. • ונראה לי פירושו, דמדרכיב מה העדת והחקים והמשפטים, על כרחך איירי קרא שיוודע ענין המצות, שהרי לשון עדות משמע מצוה שהיא לעדות על דבר, כגון פסח שהוא מעיד על שפסח הקב"ה על בתי ישראל, מצה על שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ, ומרור על שם שמרור חיהם בעבודת קשה בחומר ובלבנים, ומאחר שיוודע המצוה היא לעדות על דבר, אם כן קרא איירי בתלמיד חכם שהוא יודע המצוה, רק שהוא מתעסק ביציאת מצרים.

ואין לומר [בין] הכתוב מדבר בבן חכם, ולא בחכם, [דאם כן] הוי ליה למכתב מה 'המצוה' הזאת. כי מנא ליה לבן החכם הזה שהמצוה היא 'עדות', שאולי הוא חוק בלבד, אבל מאחר ששואל ומחלק בין מצוה למצוה, לומר על אחת שהיא עדות, ועל אחת שהיא חוק, ואחת שהיא משפט, אי אפשר לומר רק שהוא מדבר בחכם, שיוודע כי יש מצוה שהיא עדות, שלא אלא רק להעיד על דבר כמו שאמרנו, ויש מצוה שהיא חוק, כמו שמצות הפסח דוקא שה ולא פָּרַח, בן שָׁנָה ולא בן שְׁלֹשִׁים, ודבר זה חוק שאין טעם בדבר, ויש שהוא משפט, כמו פֶּלַח עָרַל לא יאכל (בא יב, מה), כי זה הקרבן ראוי לישראל דווקא, ובמשפט המצוה זאת שייך להם, כי אותם הוציא, והוא משפט. ומאחר שמחלק בין מצוה למצוה, אם כן חכם גמור הוא, ובא ללמד שיש לספר כל ענין מצות הפסח אף דבר שידע כבר, וזה כדי לספר ביציאת מצרים.

ואין לומר שיש להגיד מה שלא ידע, והשתא לא נוכל ללמוד מזה שאותם שהם נבונים גמורים חייבים לספר ביציאת מצרים, דאם כן לא לכתוב כלל מה העדת והחקים והמשפטים, דפי ישאלך בנך בודאי איירי בכל בן שישאל מה שאינו יודע, שחייב להגיד. אלא שיש לספר כל ענין הפסח אף על גב שידע, משום דמצוה לספר ביציאת מצרים. ומהי זה ללמוד, אף אם הוא תלמיד חכם גמור יודע המצות החקים והמשפטים, צריך לספר ביציאת מצרים.

והכתוב שאמר פי ישאלך בנך מחר, דמשמע לשון שאלה שדווקא איירי במי שאינו יודע כל המצוה ואליו יש להשיב, היינו שקורם להשיב לו ממה שיספרו חכמים עצמם. דהכי אמרינן בפרק ערכי פסחים (טז.) חכם בנו שואלו, ואם אינו חכם אשתו שואלתו, ואם לאו שואל לעצמו, ואפילו שני תלמידי חכמים שיוודעין בהלכות פסח שואלין זה לזה מה נשתנה, עד כאן. הרי כי שאילת בנו יותר עדיף, כי כל אשר בא סיפור יציאת מצרים לפרסם נפלאות ונסים שעשה הקב"ה, יותר עדיף, ולכך לבנו שאינו יודע המצוה לגמרי, יותר מצוה, שהוא פרסום אליו יותר, לכך יש להודיע על הדברים אשר שייכים ליציאת. אבל תלמידי חכמים שכבר יודעים ענין הפסח, אין כל כך פרסום, כיון שכבר ידעו כל ענין הפסח, ומכל מקום גם כן הם צריכים לספר ביציאת מצרים, כדי שאף על גב שידע המצוה מצוה לספר ולדבר מזה בפה, שזה פרסום יותר, לכך יש [גם] לו לשאול מה נשתנה הליקלה וכו'.

והשתא בקרא שלמדנו שיש להשיב לבן החכם, והיינו בקרא של והיה פי ישאלך בנך מחר, נלמוד גם כן כי שני חכמים או כל חכם חייב לספר ביציאת מצרים אפילו הוא תלמיד חכם, כמו שאמרנו למעלה. ואין זה אסמכתא, רק גילוי מלתא ללמוד דקרא של פי ישאלך לאו דוקא בבן איירי, רק כל חכם נמי חייב לספר ביציאת

והוא כתב שם לחלוק על דברי הרמב"ם דלעיל דמצות עשה דסיפור יציאת מצרים בליל פסח נלמד מהפסוק זכור את היום הזה וגו', וסבירא ליה למהר"ל דילפינן ליה מהפסוק (ואתחנן ו, כ-כא) **פִּי יִשְׁאֲלֶךָ בִּנְךָ מָחָר לֵאמֹר מָה הָעֲדוֹת וְהַחֲקִים וְהַמִּשְׁפָּטִים וְגו'**, וְאָמַרְתָּ לְבִנְךָ עֲבָדִים הָיִינוּ לְפָרֶעָה בְּמִצְרַיִם וְיַצִּיאֲנוּ ה' מִמִּצְרַיִם וְגו'.

יא

ומתוך דבריו נראה² לחלק בין ליל פסח לשאר ימות השנה, דבכל השנה החיוב להזכיר יציאת מצרים רק בדרך כלל, ולא בסיפור בפרטיות. מה שאין כן בליל פסח, החיוב לספר הנסים והנפלאות בפרטיות, וגם להזכיר טעם פסח מצה ומרור, שהוא על שם כל אותן הנסים ונפלאות שעשה הבורא יתברך לאבותינו בצאתם ממצרים, וכמו שאומרים בהגדה, **פֶּסַח שֶׁהָיוּ אֲבוֹתֵינוּ אוֹכְלִין עַל שֹׁמֵם מָה וְכו'**, וכן מצה זו שֶׁאֵנוּ אוֹכְלִין עַל שֹׁמֵם מָה וְכו'. כן יוצא מתמצית דבריו יעיי"ש.

יב

והפרי מגדים³ כותב לדחות סברא זו, על פי מה שכתב הר"ן בפרק ערבי

מצרים. ובודאי קרא דישאלך בנך מחר איירי בליל חג המצות, כמו קרא של והגדת לבנך ביום ההוא בעבור זה דאיירי בליל חג המצות, שחייב להגיד לבנו יציאת מצרים, וכך הוא בעצמו חייב לספר ביציאת מצרים אפילו הוא תלמיד חכם, כמו שאמרנו למעלה. אף על גב דבמכילתא (בא פ"ה) לא אמרו רק שחייבים לעסוק בהלכות פסח, אין זה קשיא, דגם הלכות הפסח הוא יציאת מצרים, שהרי מה שאמר פסח זה שאנו אוכלין, וכן מצה ומרור, הם הלכות פסח והם יציאת מצרים. ואצל חכם מה הוא אומר (בגבורות ה' פרק ג) יתבאר עוד, עיין שם. ויש להעיר, דכל זה כתב המהר"ל על דברי הרמב"ם שבספר היד, אולם מדבריו שבספר המצות (מובא לשונו להלן בהערה סח) נראה לכאורה דהרמב"ם אינו חולק בזה, דשם כתב כעין דברי המהר"ל, אלא שבספר היד קיצר בלשונו.

² נראה הכוונה דמהאי טעמא חולק על הרמב"ם דלמד לה מלשון "זכור", דאז היה משמע דסגי בזכירה בעלמא, ואם כן מהו החילוק בין ליל פסח לשאר הימים ולילות דגם כן כתיב בהו לשון זכירה. ולזה האריך דילפינן לה מפסוק ואמרת לבנך [או והגדת לבנך], דבזה שפיר משמע הגדה בפה ובפרטיות, וכעין שכתב הפרי מגדים (כדלהלן), וסובר רבינו דדברי הפרי מגדים שם מתאים לדברי מהר"ל מפראג, ולכן מפרש דכשהפרי מגדים דחה סברה ההוא, הוי כדחה סברת מהר"ל.

³ בפרי מגדים הל' פסח (א"ח סימן תפה, א"א ס"ק א) כתב וז"ל: ולכאורה אף שקרא קריאת שמע בלילה והזכיר יציאת מצרים, מכל מקום מצות עשה הוי, ולומר שלשה דברים פסח מצה ומרור, ולפרש טעמן [והוא כדברי מהר"ל. ועל זה כתב להעיר] ועיין פסחים ק"ו ב', ובר"ן שם כתב דמן התורה יצא כל שלא אמר ג' דברים, ולא יצא כראוי, וראיה מסוכה כ"ח (ע"א) יעויין שם ולקמן בסימן תרל"ד סעיף ד' [ביושב בסוכה ושלחנו בתוך הבית] כאילו לא אכל בסוכה, משמע כאילו לא יצא כלל מן התורה. ◦ [אמנם דעת התוספות נראה דלא כהר"ן בזה] ועיין תוספות סוכה ג' א' ד"ה דאמר, כל דעבר אדרבנן [במה שאמרו בפרטי המצוה], לא יצא [ידי חובת המצוה אף] מן התורה, וכן כתבו בברכות (יא. ד"ה תני) גבי קריאת שמע [ואם כן אף אם דברי רבן גמליאל לאו רק מצוה מדרבנן, מכל מקום אתי שפיר כפשוטו מה שאמר שלא יצא ידי חובתו, ואף מן התורה]. ועיין תוספות יו"ט בסוכה פ"ב מ"ו ופסחים שם (פ"י מ"ה), כתב התוספות יו"ט דמצה ומרור איתקיש לפסח, סובר וְאָמַרְתָּם (כא יב, כז) מהכא נפקא שצריך שיאמר טעם הדבר, דאילו מן הגדה יש לומר דאין צריך לפרש טעם הדבר נולפי זה יש לומר, דדברי רבן גמליאל הם באמת מן התורה ממש, ושפיר יש חילוק גדול בחיוב דליל פסח מבכל השנה. ומן וְאָמַרְתָּם [ולחוד] יש לומר דוקא כשהבן שואל, וי"ל [נראה דהוא ר"ת ויש לדחות]. ועיין ר"מ ז"ל פרק ז', לא הביא קרא דוהגדת לבנך:

ועיין עוד בפרי מגדים (א"ח סימן נח) בפתיחה להל' קריאת שמע (אות ד') וז"ל: הא דמחויב להזכיר יציאת מצרים ביום ולילה, כנראה שהוא מצות עשה מן התורה, וכדדריש פסח וזמא (ברכות יב:) ימי חייך הימים כל ימי חייך הלילות, ולמה לא מנאה הרמב"ם ז"ל למצות עשה בפני עצמה, לא כאן בהלכות קריאת שמע, ולא בפתיחה על הלכותיו, [דשם] כתב רק מצות עשה אחת לקרות קריאת שמע לבר, וגם במנין המצות (שבספר המצות) לא מצאתיו כעת. ◦ ובפרי לאו"ח בהלכות פסח עמדתי על זה, אם סיפור יציאת מצרים מצות עשה תמיד בכל יום אחת ביום ואחת בלילה, למה מנאה הרמב"ם ז"ל בהל' חמץ ומצה בפתיחה, [מצוה] ח' לספר ביציאת מצרים באותו הלילה.

וגם על הקרא קשה, והגדת לבנך כו', והא בכל יום מחויב בלילה גם כן (והוא כקושיית רבינו). וכי תימא

פסחים^{טו} על המשנה (פסחים קטז): דאמר רבן גמליאל כל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו, דאין הכוונה שאינו יוצא ידי חובתו כלל, אלא שלא עשה את המצוה כראוי יעיי"ש. ולפי סברא האמורה על פי המהר"ל, הלא נמצא באמת דאם לא אמר זה לא יצא ידי חובתו כלל, דהרי לפי זה כך הוא החיוב בלילה הזה לפרט הכל בפרטיות, והוא החידוש שבילל זה יותר מבכל השנה^{טז}.

יג

שלשה חילוקים בענין חזרת יציאת מצרים

אמנם תמצית הנראה לפי היוצא מדברי הפוסקים והמפרשים בביאור ענין הלכה זו - ואביא בקצירת האומר ולא אאריך, כי יש למהר בשביל אכילת האפיקומן קודם חצות, - כי באמת ישנם ג' חילוקים בענין זה של חזרת יציאת מצרים, בין החיוב דליל פסח, להחייב דכל השנה.

יד

חילוק ראשון בין החיוב דליל פסח לשאר הימים

א) דבשאר ימות השנה אינו מחויב אלא להזכיר ענין יציאת מצרים, אבל לא לפרט ענין הנסים בפרטיות. מה שאין כן בליל פסח מחויב לספר בפרטיות עניני הנס האין היה, וכל המסתעף מזה. נוכחו שמובן גם בדברי מהר"ל. וכבר הזכיר גם הפרי מגדים סברא זו, אלא שמפלפל עלה].

וְהַגְדָּת בְּאוֹרֵךְ וּבְהוֹצָעָה (והוא כתיב רבנו על שם מהר"ל), עיין ד"מ אלשיך על התורה פרשת חיי שרה (כד, כג) "הגיד" נא לי בת מי את, ובתהלים קמ"ב (ג) אֶשְׁפָּךְ לִפְנֵי שַׁחֲתֵי לִפְנֵי "אגיד". זה לא ניתן להאמר כלל, דווראי נוסח הגדה הכל דברי חז"ל, ומן התורה כי אמר ה' הוציאנו ממצרים יצא. ושלושה דברים פסח מצה ומרור דצריך למימניהו, הכל מדרבנן, וכדבעינן למימר שם (בהל' פסח) א"ה (וכמובא לעיל). ומיהו יש לומר בדיומ מצות עשה לומר יציאת מצרים, אבל בלילה דאתא מריבויא "כל" ימי חייך להביא הלילות, וכבר ידוע דכל מילי הבאים מריבויים לא כנסו במנין מצות, ואינם מצות עשה רק מצוה בעלמא מן התורה. ויציאת מצרים באותו הלילה, מצות עשה הוה. • שהפרש יש בין מצוה בעלמא מן התורה, ובין מצות עשה, כמו שיראה הרואה במנחות (דף ס"ח ע"א) בעומר, יעוין שם בתוספות, ובדף ה' שם, ובצאן קדשים יעו"ש, ובתוספות שבועות (דף כ"ג ע"ב ד"ה דמוק), שהשבועה חלה על חצי שיעור, דאין בו עשה רק מריבויא דכל חלב, וְאֶעֱשֶׂה אִין חַל כו'. ואפשר נמי אי יש לו לקיים מצוה בעלמא ועשה גמורה, דחי העשה גמורה למצוה בעלמא. ונאמר עוד, דסובר הרמב"ם ז"ל כי לַמֶּנֶח תִּזְכֹּר יוֹם צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ, זְכִירָה בלב סגי, ודי בכך. ובליל פסח צריך שיגיד בפה, כדכתיב וְהַגְדָּת לְבָנְךָ כו', וסתם הגדה נמי בפה (עיין מאיר נתיב בשורש נגד כו', אבל אמירה מצינו בלב, עיין מאיר נתיב שורש אמר, דברים ז' י"ז, וח' י"ז כו', וגם בשורש דבר שייך בלב, ואין כאן מקומו). אם כן אתי שפיר שלא מנה הרמב"ם ז"ל זה למצות עשה (ועיין במנחת חינוך מצוה כא ששולל סברא זו, ועיי"ש כן בשם השאגת אריה דלא סגי בלב). וכל זה צריך עיון, הלא מ"ע ול"ת בתחלת ספר המדע במחשבה הוא, ומנא, ואי"ה יבואר עוד, וכאן אין להאריך.

^{טו} ברין על הרי"ף (פסחים כה: מדפי הרי"ף): כל מי שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו. כלומר לא יצא ידי חובתו כראוי, אבל לא יצא ידי חובתו כלל לא קאמר. ודכותה בסוכה (כח). אם כן היית נוהג לא קיימת מצות סוכה מימך, לאו דוקא, דהא לא הוי טעמא דההיא אלא משום דילמא אתי לאמשוכי בתר שולחנו, וכל היכא דלא אימשך לא סגי דלא יצא, אלא ודאי כדאמרין.

^{טז} ולכאורה קושיא זו יש לתרץ בניחותא, דלעולם אין צריך לומר דוקא ג' דברים אלו, אבל צריך לפרט באיזה אופן ענין הנס יציאת מצרים בפרטיות. וגם הלא הפרי מגדים עצמו מביא דהתוספות לא סבירא להו כהר"ן בזה, וכן לדברי התוספות יו"ט שמביא הפרי מגדים, אתי שפיר דברי מהר"ל. נובזה יוכן מה שרבינו לא חזר להלן ליישב קושיא זו, כי מתיישב בקל, ועיקר כוונתו כן רץ להזכיר מה דשקיל וטרי גם הפרי מגדים בסברא זו. וגם מסתבר שלא כל דבר רבינו נרשמו באריכות זו, וחסר קצת בהרשימים דברים].

טו

חילוק שני בין החיוב דליל פסח לשאר הימים

(ב) ועוד שבלילה הזה מחויב לספר לבניו, לכל אחד כפי הבנתו¹, וכמו שכתב הרמב"ם ז"ל² בלשונו, מצוה יהודיע לבנים ואפילו לא שאלו, שנאמר וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ, ולפי דעתו של בן אביו מלמדו וכו', עכ"ל.

ונראה דזהו כוונת הרמב"ם ז"ל בדבריו אלו, כדי לבאר החילוק שבין ליל פסח לשאר ימות השנה. כי בכל השנה כולה אין החיוב בהזכרת יציאת מצרים אלא לעצמו, אבל בליל פסח החיוב לספר לבניו, ובאופן שיבינו הם³.

טז

וביאור הדבר, דהנה באמת לא מצינו כזאת בשאר מצות, שיהא חיוב מצות חינוך מן התורה, לחנך בניו הקטנים בהמצות, מלבד במצות תלמוד תורה, דילפינן לה (קידושין כט:): מדכתיב וְלִמַּדְתֶּם אֹתָם אֶת בְּנֵיכֶם⁴ (עקב יא, ט). אבל מצות חינוך לקטנים בכל המצות, אינה אלא מדרבנן⁵.

אבל במצות סיפור יציאת מצרים, חייב הכתוב לספר גם לבנינו הקטנים ולבארה להם כפי הבנתם, ובזה שפיר יתירה מצות סיפור יציאת מצרים של ליל פסח מחיוב הזכרתה שבכל השנה, דבכל השנה כולה מחויב רק להזכיר יציאת מצרים לעצמו, מה שאין כן בלילה הזה חיובא רמיא עליו מן התורה לספר ולבאר ענין הנס גם לבניו ובני ביתו, ואפילו להקטנים שלא הגיעו לכלל חיוב המצות.

יז

חילוק שלישי בין החיוב דליל פסח לשאר הימים

(ג) ועוד יתירה במצות סיפור יציאת מצרים שבליל פסח, על פי מה שמצינו חילוק בין המצות.

כי ישנם מצות שאם קיים אותם פעם אחת כבר יצא ידי חובת המצוה, ואם יחזור ויעשה אותם שנית אין בזה עוד מצוה. וכגון במצות אכילת מצה בלילה הזה, שאם אכל פעם אחת כזית מצה כבר יצא ידי חובתו, ואם יחזור ויאכל עוד הפעם, אפשר דאינו מקיים עוד חיוב המצוה⁶ באכילה זו. וכן במצות הדלקת נר חנוכה, אם כבר

¹ ובענין זה מתרץ במנחת חינוך (שם), עיי"ש בדבריו.

² ברמב"ם (חמץ ומצה, ד כד): מצוה יהודיע לבנים ואפילו לא שאלו, שנאמר וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ. לפי דעתו של בן אביו מלמדו. כיצד, אם היה קטן או טיפש אומר לו בני כולנו קיינו עבדים כמו שפחה זו או כמו עבד זה במצרים, ובלילה הזה פדה אתנו הקב"ה ויוציאנו לחירות, ואם היה הבן גדול וחכם מודיעו מה שאירע לנו במצרים, ונסים שנעשו לנו על ידי משה רבינו, הכל לפי דעתו של בן. וצריך לעשות שינוי בלילה הזה, כדי שיראו הבנים וישאלו, ויאמרו מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות, עד ששייב להם ויאמר להם כך וכך אירע, וכך וכך היה וכו'. וצריך להתחיל בגנות ולסיים בשבח וכו'.

³ ועד כמה הוא גדר ושיעור החיוב בזה, עיי' עוד בדברי רבינו בשו"ת דברי יואל (סימן כה), ובהגדת מהר"י ט"ב (ד"ה ואפילו כולנו חכמים, דפ"י עמוד עט). ועוד נמצא שם כמה פרטים מהענינים שהזכירם רבינו בכאן [ומפני האריכות לא צייננו בכאן לשם בכל פרט ופרט]. והדפסנו כל לשון התשובה להלן בסוף הקונטרס.

⁴ ועיי' באורך בשלחן ערוך (י"ד רמה, א), ובשלחן ערוך התניא (הל' תלמוד תורה פ"א, א).

⁵ עיי' באורך בשלחן ערוך התניא (א"ח שם, ב).

⁶ היינו חיוב זה דבערב תאכל מצות. ומ"מ אפשר דאכתי שייך בזה מצוה כמו בכל ימי החג, מהא דכתיב שבעת ימים תאכל מצות, רק שאין חיוב בזה רק מצוה לבד. ועיי' בשו"ת חתם סופר (י"ד סימן קצא) בשם החזקוני, ובמשנה ברורה (תרל"ט, ד) בשם הגר"א. [ועיי' במנחת חינוך (מצוה י) מה שמפלפל להיפך, דאין מצוה בשאר

הדליק את הנרות פעם אחת כהלכתן ודלקו כשיעור, אם יחזור וידליק עוד הפעם לא עשה כלום, כיון שכבר יצא ידי חובתו בהדלקה הראשונה. אבל לאידך גיסא ישנם כמה מִצְוֹת שבכל פעם שעושה אותם מקיים בזה מצוה בפני עצמה. וכגון בְּמִצְוַת הַנֶּחֱת תַּפְלִין, דאף שאין חיוב להניחם אלא פעם אחת ביום, מכל מקום אם הניחם עוד הפעם, שוב עושה מצוה, והוא מברך עליהם^{יב}. וכמו כן במצות צְדָקָה, בכל פעם שנותן צדקה מקיים בזה מצוה^{יג}. ועוד יש כיוצא בזה^{יד} בהרבה מצות^{טו}.

יח

וכאותו החילוק ישנו בענין מצות סיפור והזכרת יציאת מצרים. דבכל ימות השנה אם הזכיר יציאת מצרים פעם אחת, כבר יצא ידי חובתו, ואם יזכיר פעם שני, אפשר שאין בזה עוד מצוה. אבל בליל פסח הרי אמרו פֶּלַ הַמֶּרְכָּה לְסִפּוֹר בְּיִצְיַאת מִצְרַיִם הָרִי זֶה מִשְׁבַּח. ובכל סיפור וסיפור מקיים מצוה בפני עצמה.

יט

ישוב קושיא ד

ובזה מבואר גם דברי המכילתא דקאמר שאין חיוב להגיד יציאת מצרים אלא בליל פסח בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך. כי המכילתא קאי שם על הפסוק וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ וְגו' בְּעֶבְרִי זֶה עָשָׂה ה' לִי וְגו', דזה שפיר קאי על החיוב שבלייל פסח להגיד לבניו ענין הנסים בפרטיות, ולבאר ענין פסח מצה ומרור ועל מה הם באים, וזה נוהג דייקא בשעת קיום מצות פסח מצה ומרור, וכפירש"י שם, ועל זה הוא שדרש "בְּעֶבְרִי זֶה" דייקא, בְּשָׁעָה שִׁישׁ מִצָּה וּמִרְרֹר מְנַחִים לְפָנֶיךָ. ולא קשה ממה דקיימא לן שחייבין להזכיר יציאת מצרים בכל יום, דהתם בהזכרה בעלמא סגי, והוא נלמד מהפסוק לְמַעַן "תִּזְכֹּר" שהוא לשון זכירה, ולא לשון הגדה. מה שאין כן בכאן דכתיב לשון הגדה שהוא סיפור הענין בפרטיות, ובזה באמת אין חיוב אלא בשעה שמצה ומרור מונחים לפניו.

כ

הקדמה לישוב קושיא א וקושיא ג

(עד אחר אות כז)

והנה החתם סופר ז"ל^כ מסביר בטעם הדבר שאמר הכתוב בְּעֶבְרִי זֶה, וכמו

ימים. ומ"מ דברי רבינו יש בזה משום חידוש, דאכתי לכאורה יש לדמותו למצות נטילת לולב, דאף שהחיוב רק פעם א', מ"מ כך היה מנהגן של אנשי ירושלים שהיו נוטלין הלולב בידם כל היום (סוכה מא:). וי"ל דאף דכל שמוסיף הוא מוסיף בהמצוה, אבל מ"מ אין זה כעושה שתי מצות, רק כמוסיף במצוה אחת יותר מכשיעור, והראיה שאי אפשר לברך על הלולב או המצה שתי פעמים, משא"כ במצות תפילין וכדומה, וכמו שמוכיר רבינו. וכן כתב חילוק זה ברבינו מנוח על הרמב"ם (חמץ ומצה ו, א) עיי"ש^{כא}.

^{כב} כמבואר בגמרא סוכה (מו.) ובשלחן ערוך (או"ח כה, יב).

^{כג} והיינו דאף שיש בזה שיעור החיוב, וכמבואר בשלחן ערוך (יר"ד רמט, א-ב), מ"מ כל מה שמוסיף ליתן יותר, הוא מקיים עוד מצוה בזה.

^{כד} ולדוגמא במצות נשיאות כפים, דאף שאין חיוב רק פעם אחת ביום, מ"מ כל פעם שנושא כפיו מברך שנית, ואפילו באותו ציבור, כמבואר במגן אברהם (קכח, א). ועיי' במשנה ברורה שם (ס"ק יד).

^{כה} ועיי' עוד מה שהאריך רבינו בענין זה בשו"ת דברי יואל (סימן קלו, אות ב), והעתקוהו להלן בסוף הקונטרס.

^{כו} בדרשות חתם סופר בדרשה לשבת הגדול שנת תקצ"ה (בדפ"י דף רנב:) וכן הוא בתורת משה (ריש פרשת צו): צו

שדרשו לא אַמְרָתִי אֶלָּא בְּשַׁעָה שְׂיֵשׁ מִצָּה וּמְרוּר מִנְחִים לְפָנֶיךָ. והוא כי דבר הרגיל יום יום נעשה אצל האדם כדיוטגמא ישנה ומצות אנשים מלומדה, ואינו עושה אותו בהתלהבות כל כך כמו בדבר שעושה אותו בפעם ראשון. ולכן אם יתחיל להגיד לבנים סיפור יציאת מצרים מראש חודש, אזי כשיבוא ליל פסח כבר יהיה זה אצלם כדיוטגמא ישנה, ועל כן אמרה תורה דזמנו דייקא בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך.

כא

ועל דרך זה פירש שם מה שאומרים בכל יום (קודם תפלת שחרית) אֲשֶׁרִינוּ מָה טוֹב חֲלָקִינוּ וּמָה נְעִים גּוֹרְלָנוּ וכו', אֲשֶׁרִינוּ פְּשָׁאֵנוּ מִשְׁכִּימִים וּמַעֲרִיבִים וכו' וּמִיַּחֲדִים שְׁמֶךָ בְּכָל יוֹם תְּמִיד וְאוֹמְרִים פְּעָמִים בְּאַהֲבָה שְׁמֶךָ יִשְׂרָאֵל וגו'. דרוצה לומר אֲשֶׁרִינוּ שזכינו כי אף על פי שאנו אומרים שְׁמֶךָ יִשְׂרָאֵל פְּעָמִים, בְּכָל יוֹם תְּמִיד, ומייחדים שמו הגדול, והיה ראוי שתתקרב אש האהבה, מכל מקום אנו אומרים בְּאַהֲבָה שְׁמֶךָ יִשְׂרָאֵל וְאַהֲבָה וגו', באהבת עולם אמיתית, כאילו היום הוא תחלת קבלת עול מלכות שמים^{כא}. [עד כאן דברי החתם סופר].

כב

ועל דרך זה פירש ק"ז זלה"ה בפתיחתו לספר ישמח משה^{כב} על מאמר המדרש

[פירש"י] אין צו אלא זירזו מיד ולדורות. ○ יש לומר הנה דבר הרגיל יום יום נעשה כדיוטגמא ישנה, על כן אמרו חכמינו "לכול מראש חודש תלמוד לומר ביום ההוא, יכול מבעוד יום תלמוד לומר בעבור זה, בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך. כדי שלא יהיה אצל בנך כדיוטגמא ישנה לבלי סיפור יציאת מצרים, על כן לא תגיד לבנך אלא בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך. ○ אמנם לא כן [אנחנו (כ"ה בחת"ס על התורה פ' צו)] עבדיו הגדולים. שאנו אומרים אשרינו מה טוב חלקינו ומה נעים גורלינו וכו' [אשרינו] שאנו משכימים ומעריבים ואומרים פְּעָמִים בְּכָל יוֹם שְׁמֶךָ יִשְׂרָאֵל וכו'. רצונו, אשרינו שזכינו [כין] אף על פי שאנו אומרים פְּעָמִים בְּכָל יוֹם ומיחדים שמו הגדול, והיה ראוי שתתקרב אש האהבה, ומכל מקום אנו אומרים שְׁמֶךָ יִשְׂרָאֵל וְאַהֲבָה, באהבת עולם אמיתית, כאילו היום תחלת קבלת עול מלכות שמים. ○ וכן אומר בפרשה זו (צו, ו. ב) וְאַשְׁמְרֶנּוּ תוֹקֵד בּוֹ, קאי על הכהן שמשפיל גדולתו לפני יוצר כל יתברך שמו, ומוציא הדשן, ואינו מתהדר לפני מלך המלכים הקב"ה (כמבואר בחובת הלבבות שער הכניעה פרק ו, ד"ה והשביעי), אֲשֶׁר הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר מִן הַשָּׁמַיִם תוֹקֵד בּוֹ בְּלִבּוֹ שֶׁל כֹּהֵן, מִים רַבִּים לֹא יוֹכְלוּ לִכְבּוֹת הָאֱהָבָה (שיר השירים ח, ז), וְבָעֵר עָלֶיךָ הַכֹּהֵן עֲצִים בְּבֹקֶר בֶּבֶקֶר, מוֹסִיף אֱהָבָה עַל אֱהָבָה יוֹם יוֹם יֵבִיעַ אוֹמֵר, תְּמִיד תוֹקֵד לֹא תִקְבָּה. ○ ועל כן כתיב צו, כי כל דבר שהוא מיד ולדורות יום יום, צריך זירזו שלא תתייטש ושלל תכבה אש האהבה ההיא, על כן כתיב צו, לשון זירזו. [ונ"ע להלן בהערה לה, מדברי החת"ס שבת הגדול שנת תקצ"ו].

^{כב} ויענין עוד בדרשות חתם סופר (ח"ב דף שנא. בדפ"ר, בדרוש לפרשת נצבים תקצג) וז"ל: פִּי בּוֹ יִשְׁמַח לִבֵּנוּ פִּי בְּשֵׁם קִדְשׁוֹ בְּתַחֲנוּ (תהלים לג, כא). על דרך אהבת עולם בית ישראל עִמָּךְ אֱהָבָה וכו' (תפלת מעריב). ○ כי המתפלספים החדשים אומרים, כי לא יאות לקרות שְׁמֶךָ פְּעָמִים בְּכָל יוֹם ולהתפלל ג' פעמים ביום, כי ההרגל על לשונו נעשה טבע, ואין מרגיש, ומסלק יראת ה' ואהבתו. טוב יותר לייחד ולהתפלל פעם אחת בשנה. ○ והנה הנסיון מעיד ההיפך, כי תהלה לה' יתברך, המתפללים ומייחדים, מוצאים בכל יום אהבה חדשה ולב בוער בעבודת ה', ובכל יום כאילו היום מקבלה מהר סיני. והסיבה לזה, כי כמים הפנים אל פנים כן לב אוהב מעורר אהבה גם בלב אוהבו שכנגדו, והנה כי כן, השי"ת אוהב את ישראל, ולגבי ידידה לא שייך הרגל וכדומה, וכיון שאהבתו אותנו המה חדשים לבקרים, גם בלבנו יִלָּדוּ חדשות בכל יום. ○ והיינו אהבת עולם בית ישראל עִמָּךְ אֱהָבָה, ולעומת זה, תורה ומצות חקים ומשפטים אשר אותנו למדת, בהם נהגה יומם ולילה, ובשכבנו ובקומינו נשיח בהם, ואפילו הכי נִשְׁמַח בהם. כי אהבתך אל תסיר ממנו לעולמים, ויש בזה ב' כוונות, א' שאהבתו אותנו לא יסיר ממנו לעולמים, וכן בהיפך, שעל ידי זה לא תסור מלבנו אהבתו לעולם, כי כמים פנים אל הפנים. ○ והיינו פִּי בּוֹ יִשְׁמַח לִבֵּנוּ, פירוש בו בשמחתו אתנו, יִשְׁמַח לִבֵּנוּ גם בו יתברך שמו.

^{כב} בישמח משה בסוף פתיחת הספר (בהקד"ם ביאור הפליאה): בהקד"ם דברי המדרש על הפסוק זֶה קִרְבֵּן אֶהְיֶה

(ויקרא רבה ח, ג) חביב קרבנו של אהרן כקרבנם של הנשיאים, דכמו שהנשיאים הקריבו את קרבנם לחנוכת המזבח בהתחלת הקמת המשכן, ובוודאי הקריבו זאת בהתלהבות עצומה, כמו כן אהרן הכהן אף על פי שעבד העבודה והקריב קרבנות בכל יום ויום, מכל מקום עשה עבודתו תמיד באותו התלהבות כאילו עשה זה עתה בפעם הראשון, וכמו שהיה בקרבנו של הנשיאים.

כג

ובביאור הדבר מה שהצדיקים יכולין לעבוד תמיד באותו התלהבות וחשק כמו בפעם הראשון, ואף שכבר הורגלו בעבודה והיה ראוי להתיישן אצלם, אפשר לומר שהוא מפני שבכל פעם הם מתעלין בעבודתן במדרגה חדשה, והם מרגישים ומשיגים בו השגות חדשות שלא השיגו בו מקודם עד אותה שעה, ועל כן באמת היא אצלם בכל פעם כמצוה חדשה וכעבודה חדשה שלא עשו עדיין מעולם.

כד

ועל דרך זה יבואר מה שאמרו רבותינו ז"ל **בכל יום יהיו בעיניך כחדשים**, דאין הכוונה שיהא רק נראה בעיניו כן, בדרך דוגמא ומשל, אלא שיהיה אצלו ממש כן, שישגי בכל יום השגות חדשות שלא השיג עדיין עד אז, עד שירגיש בכל יום כמצוה חדשה ממש, ולא כאותה בחינת המצוה שכבר קיים לשעבר^א.

כה

ביאור נוסח אֲשֶׁרֵינוּ מֵה טוֹב חֶלְקֵינוּ וגו' - לדרכינו

ואפשר לפרש עוד לדרכינו במה שאומרים אֲשֶׁרֵינוּ מֵה טוֹב חֶלְקֵינוּ, ומֵה נַעִים

ובנינו (צו ו, יג), וזה לשונו, רבי יהודה אומר חביב קרבנם של נשיאים לפני הקב"ה, קְשִׁיחָה שאמרו ישראל בים וכו'. רב נחמיה אמר חביב קרבנם של נשיאים לפני הקב"ה כשני לוחות הברית וכו'. ורבנן אמרו חביב קרבנו של אהרן לפני הקב"ה כקרבנם של נשיאים, בקרבנם של נשיאים כתיב (נשא ז, יז) **זֶה קָרְבֵּן נִחְשׁוֹן וגו'**, וכאן כתיב **זֶה קָרְבֵּן אֶהְרֹן**, עד כאן. ונראה לי כונת המדרש, כי באמת אין לך אדם בישראל שאין לו שעה שחושק לעשות רצון קונו, ונותן לב לשוב, והנה אין חסידות בחסידות בתחילתו, רק אחר עָבֹר שעה נתקרב, וחוזר לקדמותו. אבל הבני עֲלֵהָ כל שעה ושעה הראשונה, שבכל עת נדמה לו שְׁעָתָה מתחיל לעבוד להש"ת, ואין אצלו אמצע וסוף, רק תמיד התחלה, ובכל פעם מתחיל לעבוד במדרגה יותר גבוהה. וזהו דברי המדרש. דהשירה שבים היה חביב מאוד, לפי שהיה בתחלת כניסתו לקדושה, והיה בהתלהבות גדולה, עד שהודו מלאכי השרת אז על בריאת האדם שלא יפה קטרגו באמרם **מֶה אֲנֹשׁ כִּי תִזְכְּרֵנוּ** (תהלים ח, ה). וכן לוחות הברית, שזה התחלת קבלת התורה, היה בחשקת גדול, עד שהזהירה התורה (כמובא להלן בהערה ל) **בכל יום יהיו בעיניך כחדשים**. וכל שכן קרבן נשיאים שהיא לחנוכת המזבח אחר הקמת המשכן, שהיה בהתלהבות גדולה, בראותם כבוד ד' מלא את המשכן, והיה חנוכה ראשונה, ולכך היה חביב מאוד, כפי הדביקות והתלהבות שלהם. ובאו רבנן ואמרו שקרבן אהרן אף שהיה בכל יום פעמיים, חביב לפני השי"ת כקרבן נשיאים, שכן דרך בני עלייה שכל שעה ושעה אצלם כשעה ראשונה. [ועיין שם עור.]

^ל ברש"י כי תבוא (כו, טז): היום הזה ה' אֱלֹהֵינוּ מִצֵּן. **בכל יום יהיו בעיניך חדשים** כאילו בו ביום נצטוית עליהם:

ומקורו בתנחומא (שם, סימן א): מהו היום הזה ה' אֱלֹהֵינוּ [מצֵן], וכי עד עכשיו לא צוה הקב"ה את ישראל, והלא אותה שנה שנת ארבעים היתה, שנאמר (דברים א, ג) **וַיְהִי בְּאַרְבָּעִים שָׁנָה בְּעֶשְׂרֵי עָשָׂר חֹדֶשׁ**, ומה תלמוד לומר היום הזה. אלא כך אמר משה לישראל, **בכל יום יהא התורה חביבה עליכם** כאלו היום הזה קבלתם אותה מחר סיני. וכן הוא אומר במקום אחר (ואתחנן ד, ט) **וְהוֹדַעְתֶּם לְבָנֵיךָ לְבָנֵיךָ בְּיָמֵיךָ**, כתיב בתריה (שם, י) **יֹם אֲשֶׁר עָמַדְתָּ לְפָנָי ה'.**

^א ועיין בענין זה באורך לענין תורה ותפילה, בדברי רבינו בפתיחה ג' חיי שרה תשכ"ח (לשון קדשו קונטרס קע, עיי"ש בשוב קשיא ג-ד). ועיין בחובת הלבבות (שער עבודת האלקים פרק ג, ד"ה והחמישי).

'גוֹרְלָנוּ', ויִמָּה יָפָה 'יְרוּשָׁתֵּנוּ' וכו'. דלכאורה למה לי אריכות וכפילות הענין בכמה לשונות, והיה סגי שיאמר בקיצור אֶשְׁרִינוּ שאנו אומרים פְּעָמִים בכל יום וכו', ולמה כָּפַל הענין במלות שונות, חֶלֶק, גוֹרֵל, וִירוּשָׁה.

כו

אך אפשר לומר, דהנה מי שלומד תורה לאמיתתה, זוכה ומשיג בה בכל פעם השגות חדשות מה שלא השיג עדיין מקודם.

והנה השגת התורה נקרא חֶלֶק, שהרי כל אדם יש לו חלק בהתורה הקדושה, וכמו שמבקשים^ל וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתְךָ, ופירושו בספרים^ל דהכוונה שנזכה להשיג חלקינו בתורה הקדושה.

וגוֹרֵל הוא דבר שהוא מבלי טעם, וכמו שכתב הבני יששכר בדרושי פורים^ל על הפסוק הפיל פור הוא הגוֹרֵל (אסתר ג, ד), על פי דברי התניא^ל כי גוֹרֵל הוא ענין רְצוֹן

^ל בתפלת שבת ויו"ט, וכן ביהי רצון שבסוף כל תפילת י"ח. והוא גם לשון המשנה באבות (ה, כ).

^ל כי כל אחד יש לו חלקו בתורה לפי שורש נשמתו. ופירוש זה מובא בכמה ספרים, ובפרט בתפארת שלמה מובא זה לרוב. - ועיין בספר מעלות התורה (לרבי אברהם אחי הגר"א ז"ל) וז"ל: ונראה על פי מה שכתב האלשיך על מה שאנו אומרים וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתְךָ, לפי שכל הנשמות עמדו על הר סיני וקבלו כל אחד חלקו בתורה, וזה שכתוב בגמרא (מגילה ו, א) יִגְעַתִּי וּמִצַּתִּי תִּאֲמִין, מִצַּתִּי דִּיִּיקָא, כאדם המוצא אבדתו, לפי שהוא חלקו.

^ל בבני יששכר (אדר ה, א): על כן קָרָאוּ לְיָמִים הָאֵלֶּה פּוּרִים על שם הפור (אסתר ט, כו), הנה הפור היה זמן הצער, והיה ליה לקרות שם המועד על שם הישועה, ככל המועדות. והנראה לפרש, דהנה איתא בגמרא (מגילה יב.) שאלו תלמידיו את רבי שמעון בן יוחאי מפני מה נתחייבו שונאיהם של ישראל שבאותו הדור וכו', עיין שם כל הענין. ולכאורה יקשה מי הגיד להם נביאות זה שנתחייבו שונאיהם של ישראל, דילמא המן הרשע בעל בחירה הוא רצה לעשות, והשם יתברך עשה נס והפיר את עצתו. - והנראה לי בזה, דאמרינן בגמרא בבא בתרא (י.) וכו', נשמע מזה שכל דבר שיארע לאדם, הגם שניצול, על כרחך יש בידו איזה עון שנתחייב מיתה כזאת, ומה שניצול, איזה זכות נתלה לו וכיוצא, הנה מחוייב להודות ולפשפש במעשיו, כי בודאי נתחייב, כי אין שום דבר במקרה, כן היה הדבר הזה באותו הנס, כיון שהיו ישראל אז בסכנה גדולה, כזאת אין זה במקרה, ועל כרחך נתחייבו שונאיהם וכו'.

והנה ביום הנכבד והנורא יום צום הכפורים צונו השי"ת ליקח קרבן לה' על פי הגורל, וראיתי טעם נכבד בסידור הגאון החסיד מהרש"י למה צוה השי"ת דוקא על פי הגורל, כי הנה גורל הוא רצון, מבלי טעם ובחירה, כי המברר איזה חפץ וחלק מן החפצים והחלקים האחרים, הנה הוא מברר בטעם, מחמת שנראה לו שזה שָׁמֵן ביותר או נאה ביותר, מה שאין כן בלוקח על פי הגורל, הנה מסכים בדעתו אל אשר יצא לו שמה הגורל את זה יקח, מבלי טעם רק ברצון. והנה כל העולם כולו נברא ברצון, כשעלה ברצונו [הפשוט לכרוא העולם] וכו' (לשון המקובלים), והנה ברצון הקדום ישראל עלו במחשבה (בראשית ובה א, ד), ובשכיל ישראל נבראו כל העולמות, והגם שלא סיגלו עדיין מצות ומעשים טובים, כי לא היו במציאות, הנה עלו ברצונו, ואמר החכם אין טעם ברצון. והנה הגם שח"ו ישראל אינם בגדלות המעלה ויש ח"ו לחוש לקטרוג מדת הדין, הנה ביום הקדוש הנכבד והנורא צוה השי"ת ליקח קרבן לה' ברצון, היינו בגורל, ובאתערותא דלתתא איתער עובדא לעילא, לעזר ולהכניס האהבה הקדומה אין טעם ברצון, אפילו אינם כדאים אפילו אינם הגונים, והנה אי אפשר להרחיב הדבור בזה, המשכיל יתבונן.

והנה בנס הלזה הנה בעוה"ר נתחייבו שונאיהם וכו' כמ"ש לעיל, והנה אין מקום להושיעם מחמת המקטריגים, כי מִלָּן בְּמִשְׁפַּט יִצְמִיחַ אֶרֶץ (משלי כט, ד), מה עשה המגיד מראשית אחרית, הנה סיבב הישועה בעת צרה, דהנה סיבב אשר המן הרשע הפיל פור הוא הגוֹרֵל, וגורל הוא רצון כנ"ל, ונרמז הדבר הזה גם כן בסידור מהרש"י שם, הנה על ידי המעשה דלתתא הנה נזכר למעלה כביכול ענין הרצון הקדום אשר ישראל עלו במחשבה במחשבת הרצון, אין טעם ברצון אף על פי שאינם ראויים. הנה עיקר הישועה הוא הגורל, אשר פעל ועשה השי"ת שהעלה בלבו של המן להפיל פור, ועל ידי זה איתער עובדא לעילא להזכרת הרצון מבלי טעם, על כן קָרָאוּ לְיָמִים הָאֵלֶּה פּוּרִים על שם הפור, דהנה הפור הוא שורש הנס ויסוד התשועה וכו'.

ועיין עוד בבני יששכר (תשרי ו, א): וְנָתַן אֱהָרֹן עַל שְׁנֵי הַשְּׁעִירִים גְּרִלּוֹת (אחרי טז, ח). לפי דעת כמה ספרי דייקנים שְׁנֵי הַשְּׁעִירִים בראש עמוד [בספר תהלים], ונראה לי לומר טעם, עיין בסידור הריב החסיד המפורסם מהרש"י ז"ל, המצוה הזאת היא בגורל דייקא, כי גורל הוא באין טעם, כעין אין טעם בבחירה, רק חפץ ורצון, שמסכים ברצון אל אשר יפול לו הגורל מבלי טעם. והנה כשישראל עושין בעולם הזה דבר מעשיי להשי"ת

מבלי טעם ובחירה, בבחינת אין טעם בַּרְצוֹן^י, כי הגורל יוצא על הדבר מבלי שיהיה בו איזה טעם למה יצא דוקא כך, רק הוא בַּרְצוֹן הַבּוֹרָא שיעלה הגורל כך. ולשון יְרוּשָׁה הוא על דבר הבא בזכות אבות, דלפעמים נתבקש זכות אבות כדי לזכות לאיזה השפעה. וכעין הא דמצינו בזוהר הקדוש פרשת פינחס^י שמשלחים את האבות הקדושים מגן עדן להשתתף בשמחת בניהם.

כו

והיינו דקאמרין אַשְׁרֵינוּ מַה טוֹב חֲלָקֵינוּ וכו', כי בהקדמה זו אנו באים לתרץ האין אפשר כזאת שאנו קורין קריאת שמע בכל יום, ואף על פי כן אומרים אותו בַּאֲהָבָה, ולא כְּדִיוֹטְגָמָא ישנה, דלכאורה הרי זה נגד הטבע וכו"ל. ולזה אנו מקדימין לומר התירוץ על זה, שהוא מפני שמרגישין בו תמיד השגות חדשות, והוא מפני אחד משלשה סיבות.

חדא כי מַה טוֹב 'חֲלָקֵינוּ', שהוא על ידי חלקינו בתורה הקדושה כל אחד לפי שורשו, כי על ידי עסק התורה לאמיתתה נתגלה לנו תמיד יותר ויותר מחלקינו שיש לנו בתורה הק', ועל ידי כן אנו משיגין בכל יום טעם וחשק חדש והשגות חדשות בתורה ועבודת ה' ב"ה.

והשנית ומה נָעִים 'גּוֹרְלָנוּ', שהבורא יתברך משפיע לנו תמיד השגות חדשות בבחינת גּוֹרֵל, שהוא מבלי טעם, ובבחינת אין טעם ברצון. והשלישית ומה יָפָה 'יְרוּשָׁתֵנוּ', שזה בא לנו בזכות אבותינו הקדושים.

ועל ידי כן, אַשְׁרֵינוּ שָׁאֵנוּ מְשִׁימִים וּמַעֲרִיבִים וכו', וְאוֹמְרִים פְּעָמִים בַּאֲהָבָה, דאף על פי שאנו אומרים אותו פְּעָמִים בכל יום, אף על פי כן אנו אומרים אותו בַּאֲהָבָה גמורה, ולא כדבר שנתיישן.

ברצון, אזי כביכול מעוררים הרצון העליון, וישראל עלו במחשבה, מחשבה היא חכמה, וישראל 'עלו' במחשבה, נתעלו למעלה מן המחשבה שהוא הרצון מבלי טעם, כשעלה ברצונו ית"ש לברוא העולם ישראל עלו במחשבה וכו'. והנה כשישראל מעוררים על ידי מעשיהם הרצון, אין לבקש טעם למה הוא ית"ש מתחסד עמהם להושיעם ולגאלם, כיון שהם ברצון, ואין טעם ברצון וכו', ועל ידי זה נסתמים כל פיות המקטריגים, כי אין שאלה ואין תשובה ואין לבקש טעם, כל זה הבנתי מדברי הרב הג"ל, בקצת תוספת ביאור שכתבתי לך וכו'. ומעתה תתבונן מה שנמסר שני השערים גְּרִלּוֹת בראש עמוד, כי ע"י מצות הגורל מתעורר למעלה ראשית הגילוי של האותיות, כמו שכתב הקדוש מהר"ב [ממעזריטש] זצוק"ל (ליקוטי יקרים סימן רלה, מגיד דבריו ליעקב סימן קמב) בְּרִאשִׁית בְּרָא אֱלֹקִים אֶת, היינו האותיות, ושם ישראל עלו במחשבה, הבן.

^{לה} בסידור בעל התניא (סוף שער הפורים). וכן הוא באורך בתורה אור (מגילת אסתר, ד"ה והנה).

^{לו} לשון הרמ"ע והשל"ה בכמה מקומות.

^{לו} בזוהר הק' (פינחס רט'): פתח רבי אבא ואמר, שירו לה' שיר חדש תהלתו מקצה הארץ וגו' (ישעי' מב, י). כִּמָּה חֲבִיבִין יִשְׂרָאֵל קָמִי קוֹדֵשׁא בְּרִיךְ הוּא, דְּחֻדְוָה דִּלְהוֹן וְתוּשְׁבַּתְהָא דִּלְהוֹן לֹא אִיהוּ אֱלָא בִּיה. דְּהִכִּי תִנְיִן, כִּלְ חֻדְוָה דְּיִשְׂרָאֵל דְּלֹא מִשְׁתַּחֲפִי בֵּה לְקוֹדֵשׁא בְּרִיךְ הוּא (ושכינתיה), לֹא אִיהוּ חֻדְוָה. וְתִמְיָן אִיהוּ ס"מ וְכָל סִימְיָתָא דִּילִיָּה לְקַטְרָגָא לְהֵוּא חֻדְוָה, (ס"א ואתחזור) וְאִשְׁתָּאֵר בְּצַעֲרָא וּבְכִיָּה, וְקוֹדֵשׁא בְּרִיךְ הוּא לֹא אִשְׁתַּחֲפִי בְּהֵוּא צַעֲרָא. אֲבָל מֵאֵן דְּשַׁתִּיף קוֹדֵשׁא בְּרִיךְ הוּא וּשְׂכִינְתִּיהָ בְּחֻדְוָה דִּילִיָּה, אִם יִיְתִי מְקַטְרָגָא לְקַטְרָגָא בְּהֵיָא חֻדְוָה. קוֹדֵשׁא בְּרִיךְ הוּא וּשְׂכִינְתִּיהָ מִשְׁתַּחֲפִי בְּהֵוּא צַעֲרָא. מַה כְּתִיב בִּיה, כָּכָל צַרְתָּם לוֹ צָר (ישעי' סג, ט), וּבְמֵאִי, בְּגִין דְּעָמּוּ אֲנִי בְּצָרָה (תהלים צא, טו). ○ וּמְנַלָּן דְּאִית לֹון לְיִשְׂרָאֵל לְשַׁתְּפָא לְקוֹדֵשׁא בְּרִיךְ הוּא וּשְׂכִינְתִּיהָ בְּחֻדְוָה דִּלְהוֹן (בְּגִין דִּלְאוּ אִיהוּ חֻדּוּ אֵלָא בְּשׁוּתָפוֹת דִּילִיָּה מֵאִלָּן), דְּכְתִיב (תהלים קמט, ב) יִשְׁמַח יִשְׂרָאֵל בְּעוֹשָׁיו, הֵוּא חֻדְוָה דְּיִשְׂרָאֵל לֹא אִיהוּ אֱלָא בְּעוֹשָׁיו. בְּעוֹשָׁיו, בְּעוֹשׁוֹ מְבַעֵי לִיָּה. אֱלָא אֵלִין קוֹדֵשׁא בְּרִיךְ הוּא וּשְׂכִינְתִּיהָ, וְאִבּוֹ וְאִמּוֹ, דָּאָף עַל גַּב דְּמִיתוּ, קוֹדֵשׁא בְּרִיךְ הוּא אֶעְקֵר לֹון מִגֵּן עֵדֶן, וְאִיְתִי לֹון עֲמִיָּה לְהֵוּא חֻדְוָה, לְנִטְלָא חוּלְקָא דְּחֻדְוָה עִם קוֹדֵשׁא בְּרִיךְ הוּא וּשְׂכִינְתִּיהָ.

כח
ישוב קושיא ג

והנה מעלת וגדולת הלילה הזה הוא עד אין חקר, וכל אחד מרגיש בו הרגשת הקדושה יותר מבכל השנה. אולם לאו כל אנפין שוין בזה, כי זפי הנפש הדבוקים בהקדושה בכל השנה, ניתוסף להם עתה הארה חדשה, וזוכין להשיג עתה השגות חדשות שלא זכו בהן עדיין עד הנה. מה שאין כן חלושי השגה שאינם מבינים הרבה, לא ניתוסף להם השגות חדשות כל כך, וכמובן.

כט

ועל כן הבנים כיון שעדיין אינם משיגין הרבה, ואינם יודעים אלא מה שמספרים ומבארים להם, אין ראוי להאב לספר להם קודם ליל הפסח, כדי שלא יתיישנו הדברים אצלם, כיון שאינם משיגין יותר במה שיאמרו להם עוד הפעם. דאם יאמרו להם מקודם, כבר יהיו הדברים אצלם בליל פסח כמו דברים ישנים, ולא ירגישו בהם כל כך. אבל איש הגדול ובר שכל, אדרבה כל מה שיספר ביותר יבין וישכיל יותר, ולא יתיישן הדבר אצלו.

ל

והשתא תו לא קשה קושיא הגר"א והיעב"ץ על המנהג שהביא הרמ"א לומר סדר ההגדה בשבת הגדול, ממה שאמרו במכילתא (בא, פרשה יז) דבעבור זה לא אמרתי אלא בליל פסח בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך. כי המכילתא קאי על הפסוק והגדת לבנך וגו', ואין הכי נמי דלכניו ובני ביתו הקטנים שאינם עדיין בעלי השגה, אין זה מעלה לספר להם קודם הפסח, כדי שלא יתיישנו הדברים אצלם. אבל הרמ"א ז"ל מירי מאנשים גדולים באים בשנים, שהם יאמרו ההגדה לעצמם, והם כיון שהם משיגים תמיד יותר, אדרבה ראוי להם להתחיל עוד משבת

ל"ח ויש לציין דכן נמצא גם בדרשות חתם סופר בדרשה לשבת הגדול שנת תקצ"ו (בדפ"י להלן שם בדף רנ"ג), וכן הוא בתורת משה (להלן שם בפרשת צו) וז"ל בתורת משה: צו את אהרן, ברש"י אין צו אלא זירוז מיד ולדורות וכו'. כבר כתבנו (כדחובא לעיל בהערה כז) דמה שבא לפרקים לא בעי זירוז, דממילא חביבה על האדם. וזה ששנינו יכול מראש חודש וכו' תלמוד לומר בעבור זה, לא אמרתי אלא בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך. ורק בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך, כדי שיהיה דבר חדש בלב הבן, אבל אצל גדולי ישראל, בכל יום יהיה בעיניך כאלו היום יצאת ממצרים, כדכתיב ויאמר משה אל העם זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים, וכאלו היום עמדת לפני ה' אלקיך בחורב בהר סיני לקבל התורה (וכדאיתא ברש"י יתרו יט, א) בפסוק ביום הזה באו מדבר סיני וצריך זירוז שלא יהא כדיוטגמא ישנה (כדאיתא במדרש ילקוט פ' ואתחנן רמז תת"ס, אשר אנכי מצא היום, שלא יהא בעיניך כדיוטגמא ישנה שאין הכל סופנין אותו, אלא כחדשה שיהא הכל רצין לקראתה). וזה הוא שאלת בן החכם ותשובתו אליו, החכם שואל שני דברים, אחד מה העדות והחקים כפשוטו, ושנית אשר צוה ה' אלקינו אהבם (ואתחנן ו, כ), 'צוה' דייקא, צו לשון זירוז, שזירז אותם, מה צורך לזרז לבעלי מדע כמותכם. והתשובה על ראשון ראשון, עבדים היינו וכו' (שם, כא). ועל השנית, ויצאנו ה' לעשות את כל החקים האלה וגו' לטוב לנו כל הימים לחיתנו כהיום הזה (שם, כד), פירוש שצונו בזירוז, על שנעשה כל הימים זה אחר זה בתמידות, ויהיה לחיתנו בחיות וזריות (יעוין ברכות דף נ"א ע"א ברש"י בד"ה חי, שחי בלע"ז פריש), כהיום הזה, כאילו היום נצוטנו. והיינו תשובת בעל הגדה לכן החכם אין מפתירים אחר הפסח אפיקומן, שטעם סיפור הלילה הזה תשאר בפינו ומחשבותינו כל השנה כולה בכל יום ויום, כאלו היום יצאנו ולזה צריך זירוז.

הגדול, כדי לעשות הכנה ולהכין עצמן בקדושה ותשובה, דלכשיבוא ליל התקדש חג
כבר יהיו כלי מוכן לקבל השפעת הקדושה, ולהשיג השגות חדשות יותר ויותר^ט.

לא

ישוב קושיא א

וזהו שאומרים ואפילו פלנו חכמים פלנו נבונים וכו', דלא תימא שמכיון שאנו
חכמים ונבונים ויודעים את התורה בכללותה, אם כן הרי אנו יודעים כבר הכל, וכבר
נתיישנו הדברים אצלנו, ואין תועלת עוד להגיד ולספר ביציאת מצרים. לזה אמר
דלא כן הוא, אלא אף על פי כן מצוה עלינו לספר ביציאת מצרים, כי אדרבה פל
המרה לספר הרי זה משבח, כי לפי מעלת החכמה שבו, משיגין בה תמיד יותר
ויותר.

לב

אמר רבי אלעזר בן עזריה

וחכמים אומרים כל ימי חייו להביא לימות המשיח.
יש לרמוז בדברי החכמים, דהנה לעתיד לאחר ביאת המשיח יהיה החיות
בשלימות (כשלעצמו), א גאנץ חיות. מה שאין כן הן עכשיו בגלותינו, כל חיותנו אינו
אלא מה שאנו מצפים לביאת המשיח^מ.
וזהו שאומרים החכמים, כל ימי חייו, דהיינו כל החיות במילואו, יהיה רק לימות
המשיח. ועד אז אנו חיים רק בצפיית בואו של משיח במהרה בימינו.

לג

חכם מה הוא אומר

חכם מה הוא אומר מה העדות והחקים והמשפטים אשר צוה ה' אלקינו אתכם.
ידוע קרשית המפרשים מהו בין שאלת הבן חכם לשאלת הבן רשע. והלא גם הבן
חכם אומר אשר צוה ה' אלקינו אתכם. ולמה במאמר הרשע מה העבדה הזאת
'לכם', דייקנן לפרש לכם ולא לו, שהוציא את עצמו מן הכלל ח"ו. מה שאין כן
במאמר הבן חכם.

לד

אופן ראשון

ובפשטות יש לומר, כי בן החכם מזכיר ואומר אשר צוה ה' אלקינו, והוא על כל
פנים מזכיר שם שמים (ועל כן יש לנו להצדיק את דבריו במה שאמר אתכם, שאין כוונתו להוציא

^ט ועיין תירוצו גם בלשון רבינו בס"ג בהעלותך תשי"ח, המובא להלן בהערה עה.

^מ וכמבואר בזהר הקדוש (תשא דף קפח): זמין קודשא בריך הוא למעבד לישאל כל אינון טבאן דקאמר על ידי
נביאי קשוט, וישאל סבלו עליהון כמה בישין בגלותהון. ואלמלא כל אינון טבאן דקא מחקאן וחקאן כתיבין
באורייתא, לא הו' יכלין למיקם ולמסביל גלותא. אבל אזלין לבי מדרשות, פתחין ספרין, וחקאן כל אינון טבאן
דקא מחקן, וחקאן כתיבין באורייתא דאבטח לון קודשא בריך הוא עלייהו, ומתנחמין בגלותהון.

את עצמו מן הכלל. מה שאין כן בבן הרשע שאינו אומר ה' אֱלֹקֵינוּ, ואינו רוצה להזכיר שֵׁם שָׁמַיִם על פיו, על כן שפיר משמע כי הוציא עצמו מן הכלל וכופר בעיקר רחמנא ליצלקא.

לה אופן שני

וגם יש לומר, כי בן הרשע אומר בלשון מָה הַעֲבָדָה הַזֹּאת 'לָכֶם', להורות כאילו הדבר שייך לכם, שלוקחים ח"ו לעצמם בזרוע בשר על ידי כוחי ועוצם ידי. מה שאין כן בן החכם שאינו אומר בלשון 'לָכֶם', רק בלשון 'אֲתָכֶם', והבן.

לו אופן שלישי

אבל יש לומר עוד בזה, דהנה כתיב (קהלת יב, יג) סוֹף דְּכָר הַכֹּל נִשְׁמָע אֶת הָאֱלֹקִים יֵרָא וְאֵת מַצּוֹתָיו שְׁמור פִּי זֶה פֶל הָאָדָם, ודרשו חכמינו ז"ל^{מב} כל העולם לא נברא אלא בשביל זה, וכן אמרו כל העולם כולו לא נברא אלא לְצוּת לזה.

לז

וכתב הרמב"ם ז"ל^{מג} כי העולם לא נברא אלא בעבור תועלת הצדיקים יחידי סגולה.

^{מא} ועיין בחינה זו בפירוש האברבנאל בהגדה, ובפ"ה היעב"ץ בסידורו על ההגדה.

^{מב} בגמרא ברכות (ו,): מאי פ' זֶה פֶל הָאָדָם, אמר רבי אלעזר, אמר הקב"ה כל העולם כולו לא נברא אלא בשביל זה (פירש"י: שיברא זה). רבי אבא בר כהנא אמר, שקול זה כנגד כל העולם כולו. רבי שמעון בן עזאי אומר ואמרי לה רבי שמעון בן זומא אומר, כל העולם כולו לא נברא אלא לְצוּת לזה. [לצוות. שלור"ץ בלע"ז (מלשון צוותא וחבורתא. ורבינו יפרש לה להלן מלשון ציווי ממש)].

^{מג} בהקדמת הרמב"ם לפירוש המשניות: ונשאר בכאן שאלה אחת, והיא שיוכל אדם לומר וכו' מדוע המציא הקב"ה כל האנשים אשר לא יצוירו מושכל לנפשם, ואנו רואים שרוב בני אדם ערומים מן הערמה, וריקים מן החכמה, מבקשים התאוה. ושהאיש החכם המואס בעולם, הוא יחיד בין רבים, לא ימצא אלא אחד בדור מהדורות. • התשובה על זה, שהאנשים ההם נמצאים לשתי סיבות. האחת, להיותם משמשים לאחד ההוא, שאילו יהיו כל בני אדם מבקשים חכמה ופילוסופיא, נשחת תקן העולם וכו', מפני שהאדם חסר מאד, ויצטרך לדברים רבים, והיה נצרך ללמוד חרישה והקצירה, ולדוש ולטחון ולאפות, ולתקן כלים למלאכות האלה, כדי להשלים בהם תיקון מוזון. וכך יהיה צריך ללמוד הטויה והאריגה, כדי לארוג מה שילבש. וללמוד בנין, לבנות מקום להסתור שם, ולעשות כלים לכל אלו המלאכות. ואין פחיתות ושלל מה שיספיק ללמוד אלו המלאכות, שהאדם מצטרך בְּמִתְחִיל לכולם צורך מוכרח, ומתי יהיה מוצא פנאי ללמוד ולקנות חכמה. על כן נמצאו שאר בני אדם, לתקן אלו המעשים הצריכים אליהם במדינה, כדי שימצא החכם צרכו מזומן, ותתיישב הארץ, ותהיה החכמה מצויה. • ומה טוב אמר האומר, לולי הַמְּשִׁתְּגִיעִים נשאר העולם חרב. שאין בעולם שגוען דומה לשגוען האדם, שהוא חלוש הנפש, ודל ההרכבה, והוא נוסע מתחלת הגליל השני, משבעה גלילות הישוב, עד סוף הששי, והוא עובר ימים בזמן החורף, והולך בארץ תלאובות בזמן החורב והקיץ, ומסתכן בנפשו לחיות השדה ולרמשים, כדי שירויח 'דינרים'. כשיקבץ כלום מן הזהובים, שמכר בהם כח נפשו השלם, ויהיה לו מהם חלק, יתחיל לחלק אותם על אומנים, לבנות לו יסוד על טבור הארץ בסיד ואבנים, כדי להקים עליו קיר שיעמוד שנים רבות, והוא יודע שלא נשאר משנות חייו מה שיוכל בהם לבלות בנין עשוי מן הגמא. היש שטות ושגוען כזה. וכן כל תענוגי העולם הם הוללות וסכלות גמורי. אבל הם סיבה ליישוב העולם. ועל כן קראו חכמים מי שאין לו חכמה עַם הָאָרֶץ, כלומר לא נמצאו כי אם ליישוב הארץ, לפיכך הם מייחסים שמם לארץ. • ואם יאמר איש, שהרי אנו רואין שוטה וסכיל והוא שוקט בעולם, לא ייגע בה, ואחרים עובדים אותו ומתעסקים בעסקיו, ואפשר שיהיה המשתמש בעסקיו איש חכם ונבון. אין הדבר כאשר יחשוב. שמנוחת הכסיל ההוא, כמו כן עובד ומכין הטוב ההוא לאיש אשר חפץ הבורא לתת לו וכו', ואפשר שיהיה הארמון ההוא מזומן לאיש חסיד, יבוא באחרית הימים ויחסה יום אחד בצל קיר מן הקירות ההם, ויהיה לו פיכה להנצל ממות. כמו שאמר (איוב כ, יז)

ועל דרך זה כתב בפתיחתו לספר המורה^{מד} כי כדאי לו הצלת האיש האחד המעולה, ואף אם יכשלו בו עשרת אלפים סְכָלִים, יעיי"ש. והיינו גם כן משום דעיקר תכלית הבריאה הוא עבור תועלת החכמים, ושאר העם נמשכין אחריהם.

לח

וכמו כן עיקר תכלית ותיקון הַצְוּיִים בשבתורה ומעלת העבודה, נאמרה עבור היחידי סגולה שמשלימים עצמן בעבודת ה', והעם רק כנגררין אבתריהו^{מה}, אף שהם

יְכִין וְצִדִּיק יִלְבָּשׁ. או יקחו מן הכרם ההוא כוס יין יום אחד, לעשות ממנו צרי הנקרא טריאקה, וימלט בו מן המות איש תמים ושלם, אשר נשכו האפעה. וכן מנהג הקב"ה וחכמתו אשר העביר בה הטבע, עצות מְרַחֵק אֲמֹנָה אֶמֶן (ישעי' כה, א). וזה הענין ביאורו חכמים ע"ה, אמרו (ברכות נח). כי בן זומא היה עומד על הר הבית, והיה רואה ישראל העולים לחוג, ואומר ברוך שברא כל אלה לשרתני, כי היה עליו השלום יחיד בדורו. ○ והסיבה השנית, במציאות מי שאין בו חכמה, מפני שאנשי החכמה הם מעטים מאד. וזה הדבר נתחייב בדרך החכמה האלקית. ואין לומר וכו' מדוע היה כך, כמו שאין לשאול למה היו הגלגלים תשעה וכוכבי לכת שבעה, והיסודות ארבעה. שאלו כולם והנוהגים מנהגיהם, נתחייבו להיות כך במציאה הראשונה. ○ והנה חכמים ע"ה כבר ביארו זה, ואמר רבי שמעון בן יוחאי (סוכה מה): על אנשי דורו, ואע"פ שהיו נכבדים רובם, ראיתי בני עליה והם מועטים, אם שנים הם אני וכו' הם. ○ ועל כן נבראו ההמון לעשות תורה לחכמים, שלא ישארו שוממים. ואולי תחשוב שזאת התועלת קטנה, אבל היא צריכה וראוי יותר מן הראשונה. שהרי הקב"ה העמיד הרשעים בארץ ישראל, כדי לעשות להם חברה, ולהסיר שממון נפשות החסידים. הוא מה שנאמר (משפטים כג, כט) לֹא אֶגְרֹשְׁנָם מִפְּנֵיךְ בִּשְׁנֵה אֶחָת פֶּן תִּהְיֶה הָאָרֶץ שְׂמֵמָה. וזה הענין פירוש חכמים גם כן, ואמרו מאי פ' יָהּ כָּל הָאָדָם, כל העולם כולו לא נברא אלא לצוות לזה, פירוש להסיר עצבונו ושממון יחידותו. ○ ואם כן נתבאר מכל אשר אמרנו, שהכוונה בבריאת כל מה שיש בתוך העולם ההוא והנפסד, אינו אלא איש שלם, כולל החכמה והמעשה, כמו שאמרנו. וכשתבוננו ותלמד מדבריהם ע"ה, אלו שני הענינים, ר"ל החכמה והמעשה, מאשר באורוהו ורמוזהו, תדע כי על נכון אמרו שאין לו להקב"ה בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה.

^{מד} בפתיחה לספר המורה (סוף ד"ה צוואת זה המחבר): והאלוק יתברך יודע, שאני לא סרתי היותי מתיירא הרבה מאד לחבר הדברים אשר אֶרְצֶה לחברם בזה המאמר, מפני שהם ענינים נסתרים, לא חובר כלל בהם ספר זולתי זה באומתנו בזמן הגלות הזה, ואין אתחיל אני עתה ואחבר בהם. אבל נשענתי על שתי הקדמות, האחת מהם אמרם (ברכות 30). בכמו זה הענין, עַת לַעֲשׂוֹת לָהּ (תהלים קיט, כח) וכו', והשנית אמרם (אבות ב, יב) וכל מעשיך יהיו לשם שמים. ועל שתי הקדמות אלה נשענתי במה שחיברתי בקצת פרקי זה המאמר. ○ סוף דבר, אני האיש אשר כשיציקו הענין ויצר לו הדרך, ולא ימצא תחבולה ללמד האמת ולא בְּשִׁיאוֹת לאחד מעולה ולא יָאוֹת לעשרת אלפים סְכָלִים. אני בוחר לאומרו לעצמו, ולא ארגיש בגנות הלא הרב ההוא, וארצה להציל המעולה האחד ההוא ממה שנשקע בו, וְאֹרְךָ מבוכתו, עד שישלם וירפא. נועיין מה שכתב רבינו בזה בעל הגאולה ועה"ת (סימן יח, ובהקדמה עמוד ז').

^{מה} עיין בישמח משה פרשת חקת (ד"ה עוד שם במדרש) וז"ל: כי בכל מצוה יש תיקונים, וכל התיקונים הם לתועלתינו, כמו שביאר הרמב"ן (כי תצא כב, ו) המדרש (בראשית רבה מד, א) וכי מה איכפת ליה להקב"ה להיות שוחט מן הצואר וכו', עיין שם וכו'. והנה כל התיקונים הם על ידי הכוונות, ולפי זה יעלה על הדעת שאותם אשר אינם יודעים לכוון, אינם פועלים בעשיית המצות, חס ושלום, והם שלא להזכיר. כי אם אמנם דבאמת עיקר תיקוני המצוה על ידי הכוונה הראוי בתיקון בקשר במדות העליזות, אך מחסד השי"ת שאם אחד עושה מצוה על דרך זה, כבר עשה סולם לכל העושים מצוה ההוא שיעלה בסולם ההוא, אף שאין אתם יודע איך ומה ולמה, רק שיעשה לשמה. וזה העושה בכונה הראוי, הוא העושה מצוה, כמאמרם שאמרו עליו רז"ל (שבת 30). שזוכה להרבה דברים, שהוא תכלית השלימות ממש, לפי שמוזה הרבים, וזכות הרבים תלוי בו. ○ ועל דרך זה כל תפלתנו הולכים על דעת כוונת אנשי כנסת הגדולה, וכן אמירת תהלים על דעת כוונת דוד המלך ע"ה, ועל כן אנחנו מתפללין (ביה רצון שלפני אמירת תהלים) שיהיה נחשב כאלו אמרם דוד המלך ע"ה בעצמו. וההיקש על זה בכל המצות.

ועיין בחובת הלבבות (שער עבודת האלקים, פרק ג) בענין הערת התורה והערת השכל, וכתב שם בין מעלות הערת התורה על הערת השכל (ד"ה והשלישי) וז"ל: כי ההערה השכלית, איננה כוללת כל המְצֻיִם, מפני קוצר מחשבת קצתם, ויתרון הכרת קצתם על קצתם. וההערה התורית, כוללת כל מי שהגיע לתנאי הצווי על דרך שוה, וז'אם הם חלוקים בהבנתם אותה', כמו שזקדמנו בסוף השער הראשון מן הספר הזה. ויש שיהיה האדם מקצר בקצת עניניו ומוסיף בקצתם, ומתחלפת הערת השכל בו בהתחלף הכרתו, וההערה התורית אינה מתחלפת 'בעצמה', אבל צורתה צורה אחת נלמד ולבחוור ולישיש ולזקן ולמשכיל ולכסיל. ומתחלף המעשה שיהיה מחמתה בכל אשר זכרנו, כאשר סיפרנו וכו'. [ועיי"ש היטב במפרשי החובת הלבבות בזה, ואכמ"ל].

גם כן מְצוֹיִם ועומדים במעשה המצוה. וזהו נרמז באומרים כל העולם לא נברא אלא לְצִוּוֹת לזה, רוצה לומר דגם עיקר הַצְּוִיִּים הם עבור הצדיקים וחכמים האמיתיים.

לט

והנה בן החכם משיג ומרגיש זאת כי עיקר הציווי הוא בעבור הצדיקים, והוא מבטל עצמו לפניהם, ועל כן הוא אומר מֶה הָעֵדֶת וגו' אֲשֶׁר 'צִוָּה' ה' אֱלֹקֵינוּ 'אֲתֶכֶם', דעיקר הציווי באה בעבורכם, אלא שמכל מקום גם אני מחוייב לקיים המצות, ואני נמשך אחריכם. אבל לא כן בכך הרשע שבוועט במצות ה' ואינו חפץ בקיום המצות כלל, ולזה אומר מֶה הָעֵבֶדָה הַזֹּאת 'לָכֶם', לָכֶם ולא לו, והבן.

מ

מִתְחַלֵּה עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה

וְאֵתָן לַעֲשׂוֹ אֶת הַר שְׁעִיר לְרִשְׁתָּ אוֹתוֹ, וַיַּעֲקֹב וּבְנָיו יָרְדוּ מִצְרָיִם. לכאורה יש להבין משקל הלשון מה שמעריך ענין יעקב לענין עֲשׂו, דלכאורה אין זה דבר והיפוכו.

והנראה בזה, דהנה הבורא יתברך נתן ליעקב את חלקו בארץ הקדושה, וּלְעֲשׂו נתן את הר שעיר. ולזה אמר כי לַעֲשׂו נתנו הר שעיר לְרִשְׁתָּ אוֹתוֹ, והיינו כדי שַׁיִרְשׁ אותו מיד. אבל יעקב אבינו ובניו לא יִרְשׁוּ תיכף את חלקם, אלא תחלה יָרְדוּ מִצְרָיִם, ונזדככו שם בשעבוד, עד שזכו לקבלת התורה, ולירושת הארץ^מ.

מא

וַיִּצְיָאֵנוּ ה' מִמִּצְרָיִם

וַיִּצְיָאֵנוּ ה' מִמִּצְרָיִם לֹא עַל יְדֵי מִלְּאָךְ וְלֹא עַל יְדֵי שָׂרָף וְלֹא עַל יְדֵי שְׁלִיחַ, אֲלָא הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּכַבּוֹדוֹ וּבַעֲצָמוֹ. יש לדקדק בכפל הלשון בְּכַבּוֹדוֹ וּבַעֲצָמוֹ, דלכאורה היינו הך, והיה די באומרו הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בַּעֲצָמוֹ.

מב

אמנם הכוונה, דבכדי לזכות לזה שיגאלנו הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בַּעֲצָמוֹ כביכול, לזה

^מ ועיין ברש"י פרשת חקת (יד-יז): [וישלח משה מלאכים מקדש אל מלך אדום כה אמר] אחיך ישׂראל. מה ראה להזכיר כאן אֶתְּהוּ. אלא אמר לו, אֲחִים אֲנַחְנוּ, בְּנֵי אֲבֵרָהֶם, שְׁנֵאמַר לוֹ (לך טו, י) כִּי גַר יִהְיֶה יִרְעָךְ, ועל שְׁנֵינֵינוּ הִיָּה אוֹתוֹ הַחוּב לְפִוְרֵנוּ: אֵתָהּ יִדְעָתָ אֶת כָּל הַתְּלָאָה [אֲשֶׁר מִצְּאֵתָנוּ]. לפיכך פירש אביכם מעל אבינו, וַיִּלְךְ אֶל אֶרֶץ מִצְרָיִם וַיַּעֲקֹב אֶתְּחִי (וישלח לו, ו), מִפְּנֵי הַשָּׂטֵר חֹב הַמוּטֵל עֲלֵיהֶם, וְהִטִּילוּ עַל יַעֲקֹב: [וַיָּרְדוּ אֲבֹתֵינוּ מִצְרָיִם וַיָּשֻׁב בְּמִצְרַיִם זָמִים רַבִּים, וַיָּרְעוּ לָנוּ מִצְרַיִם וְלֹאֲבֹתֵינוּ. וַיַּצְעֵק אֶל ה' וַיִּשְׁמַע קִלְנוּ, וַיִּשְׁלַח מִלְּאָךְ וַיִּצְאֵנוּ מִמִּצְרָיִם, וְהִנֵּה אֲנַחְנוּ בְּקֶדֶשׁ עִיר קִצֵּה גְבוּלָךְ]. נַעֲבֶרָה נָא בְּאַרְצֶךָ. אֵינִן לָךְ לְעוֹרֵר עַל הִירוּשָׁה שֶׁל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, כִּשֶּׁם שֶׁלֹּא פָרַעַת הַחוּב. עֲשֵׂה לָנוּ עֹז מַעַט, לְעוֹבֵר דֶּרֶךְ אֶרֶץךְ.

צריכין זכיות הרבה. וכעין מה שביקש משה רבינו ע"ה (תשא לג, טו) אם אין פְּנִיךָ הַלֹכִים אֶל תַּעֲלָנוּ מִזֶּה מִי?.

אמנם מה שזכו ישראל לזה במצרים, שיגאלם הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בַּעֲצָמוֹ, זה היה לפי שגאלם לְמַעַן כְּבוֹדוֹ יתברך שמו, ועל דרך שאנו מתפללים (בסוף תפלת י"ח) עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ.

והיינו דקאמר אֵלָּא הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא 'בְּכַבּוּדוֹ' וּבַעֲצָמוֹ, פירוש בשביל כבוד שמו יתברך, הוציאנו בַּעֲצָמוֹ.

מג

וכימי צאתנו ממצרים כן יראנו נפלאות לעתיד בגאולה העתידה, שיגאלנו הקב"ה גאולת עולם בעבור כבוד שמו יתברך, וכמאמר הכתוב (ישעי' מח, יא) לְמַעַנִי אֶעֱשֶׂה.

¹² עיין שם ברש"י כי תשא, ובהמשך הפסוקים שם, ואכמ"ל.

ליל ב' דפסח תשט"ו

מד

הא לחמא עניא

הא לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים וכו' השתא הקא לשנה הבאה בארעא דישראל.

מה

יש לפרש, דהנה בני ישראל אכלו מצות גם במצרים, וכמו שכתוב (בא יב, ח) וְאָכְלוּ אֶת הַבָּשָׂר בַּלֵּילָה הַזֶּה וגו' ומצות על מִרְרִים יֵאָכְלוּהוּ, ואז אכלו אותו בהתלהבות והתעוררות גדול, ואלמלי זכינו אנחנו לאכול את המצה גם עכשיו באותו התעוררות, אזי בוודאי היינו נגאלים.

מו

וזה שאומרים הא לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים, רוצה לומר כי אלו המצות, אלמלי היינו אוכלים אותם באותה הבחינה שהיו אבותינו אוכלים אותם במצרים, אזי בכח אותה התעוררות בוודאי היה מתעורר גאולתינו ופדות נפשינו, ואם אמנם כי השתא הקא בטוחים אנו כי לשנה הבאה היינו זוכים להגאל ולהיות בארעא דישראל. אבל מה נעשה שאינו בכוחינו, וכי מי הוא שיוכל לזכות לזה.

מז

אבל מכל מקום עכשיו, על כל פנים אורך הזמן של הגלות הוא מקרב את הגאולה בכל אופן ואופן.

מח

מה נשתנה

שֶׁבֶכֶל הַלֵּילוֹת אָנוּ אוֹכְלִים חֶמֶץ וּמִצָּה, הַלֵּילָה הַזֶּה כּוֹלוּ מִצָּה. שֶׁבֶכֶל הַלֵּילוֹת אָנוּ אוֹכְלִין שָׂאָר יִרְקוֹת, הַלֵּילָה הַזֶּה כּוֹלוּ^{מח} מָרוֹר. יש לדקדק באומרו כולו מִצָּה כולו מָרוֹר, וכי כל הלילה הוא רק מצה ומרור, והלא אוכלין בו גם בשר ודגים ושאר דברים שהכינו ליום טוב, ולמה אמר כי הלילה הזה כולו מצה וכולו מרור.

^{מח} כן הנוסח בכמה הגדות, וכנראה מכאן שכן אמר רבינו, וכן איתא בהגדת דברי יואל (אות קצח) וז"ל, אחר שסיים השואל חזר רבינו עוד הפעם מה נשתנה בנוסח המיוחד, ואמר הַלֵּילָה הַזֶּה "כולו" מָרוֹר וכו', אֶפִּילוּ פֶּעַם "אַחַת" בַּפֶּתִיחַ. וכן נדפס שם בהגדה זו, וכן בהגדת מהר"י ט"ב נדפס תיבה זו (במוסגר). ולכאורה כן היה גם מנהג אבותינו הק', כי בייטב פנים (לשבת הגדול אות ג, ד"ה וברוך אחר) מובא נוסח זו. [ובהרכבה הגדות ליתא תיבת "כולו" אצל המרור, כי לכאורה אינו מוכן לשון זה, דהא אוכלים גם כרפס. ועל זה בא רבינו לתרץ כאן נוסח זה בדרך רמז]. ועיין בליקוטי מהרי"ח בזה וז"ל: והנה יש נוסחא הַלֵּילָה הַזֶּה "כולו" מָרוֹר. ועיין בתוספות (פסחים קטז. ד"ה הלילה) וירוקה (אות רפג) דלא יאמר 'כולו' מָרוֹר, משום דאכלינן שאר ירקות בטיכול הראשון, רק יאמר הַלֵּילָה הַזֶּה מָרוֹר, עיין שם. אך עיין בפירוש רש"י וריטב"א (על הגדש"פ, ונדפס בכמה הגדות) ואברבנאל (בהגדת אברבנאל) שמקיימי נוסחת כולו מָרוֹר, עיין שם. ומאן דאמר הכי לא משתבש.

מט

אך אפשר לומר דקאי על השפעתה הרוחני, כי באמת הלילה הזה כולו מקושר עם המצוה ועם המרור, והוא באמת כולו מצוה, וכולו מרור. כי כל המצוות הם אורות עליונים, וצדיקים זכו להשיג ולראות האור של כל מצוה ומצוה, והגם שבפשטות נצטוונו לאכול כזיתים מהמצוה והמרור הגשמיים, מכל מקום שורשם הוא גבוה מאוד בגבהי מרומים, ובאכילתם מורידים את האורות ומשפיעים מבחינתם להאיר את כל הלילה באור קדושת המצות הללו.

ועל כן אמר הלילה הזה 'כולו' מצוה, שהלילה הזה באמת הוא מקושר כולו עם המצוה. וכמו כן המרור, הגם דטעמו הפשוט בשביל שמררו המצריים את חיי אבותינו במצרים, אבל כיון שמקיימים בו המצוה, מעוררין הכח שבשרשו בגבהי מרומים ששם הוא אכולו אור, ועל כן באמת הלילה הזה 'כולו' מרור, שכל הלילה כולו מקושר עם מצות אכילת המרור.

ג

מה נשתנה

שבכל הלילות אנו אוכלין בין יושבין ובין מסבין, הלילה הזה פלנו מסבין. ולכאורה קשה וכי כולם הם מסובין, והלא תלמיד אצל רבו אינו מסביב^ט, וכן בן אצל אביו כשהוא רבו יש פלוגתא^א אם צריך להסיב, ואם כן בכהאי גוונא השואל בעצמו אינו מסביב, ואם כן למה אמר פלנו מסבין.

נא

ואפשר לומר בזה, על דרך שאמרתי אתמול בליל א'^א בענין רחיצת ידיו לכרפס, כי רק ראש המסובין נוטל ידיו. ומכיון שיושבין בכנופיה ואחד עושה את המצוה, הרי האור של המצוה מקיף את כולם.

וכמו כן הוא גם לענין מצות הסיבה, דכיון שהאחד הוא מסיב כדינו, נכללין אותו עמו גם שאר היושבין על שולחנו אף שהם פטורין מהסיבה, ונחשב כאילו הסבו גם הם, עד שגם הם יכולין לומר פלנו מסבין.

^ט וכמו שכן היה אצל רבינו, כי שאר המסובין שהיו בשלחנו, לא אכלו ושתו בהסיבה, מפני מורא רבם. וכדין הנפסק בשלחן ערוך (אורח תעב, ה) וז"ל: תלמיד לפני רבו אינו צריך הסיבה, אפילו אינו רבו מובהק, אלא אם כן יתן לו רבו רשות. ותלמיד חכם מופלג בדורו, אף על פי שלא למד ממנו כלום, חשוב כרבו ואינו צריך הסיבה. [ומקורו בסוגיית הגמרא פסחים (קח).]

^א דבשלחן ערוך (שם) נפסק כי בן אצל אביו צריך הסיבה, ואפילו הוא רבו מובהק. אבל דעת הב"ח (שם) שלא יסב אלא אם כן נתן לו אביו רשות להסב, והובא דבריו בחק יעקב (שם, ט) ובאר היטב (שם, ה). וכן הוא דעת הפנים מאירות (ח"א סימן קצג) דפטור מהסיבה, והובא דבריו בבאר היטב ושערי תשובה (שם).

^א כי אחד מן המסובין (שהיה נשוי) רצה אז ליטול ידיו לכרפס, ואמר רבינו ז"ל שאינו צריך, כי כל הנטילה הוא רק לצאת דעת הסוברין דדבר שטיבולו במשקה צריך נטילה, וכמבואר בפוסקים (אורח תעב, ה) ועיי"ש בב"י. ואנו אין נוהרין בזה בכל ימות השנה, אלא שהנטילה שנוטלין עכשיו הוא בעיקר על פי הסוד. ועל פי סוד די במה שאחד מן המסובין נוטל את ידיו. וכן אמר אבי הקדושת יום טוב זלה"ה, שכן קיבל ממרן הדברי חיים זי"ע. (מדברי הכותב).

וכן נדפס ענין זה בשמו בהגדת דברי חיים וז"ל: בשם הקדושת יו"ט. שפעם א' היה בצאנו על חג הפסח, ושמע ממנו כי נטילת ידיים לטבילת הכרפס אין צריך רק הגדול של המסובים, ועל ידי זה הגדול מטביל ומחלק להמסובים, והוא מוציא את כולם גם בהכוונות. גם אורח אין צריך רק שתי מצות, ולא שלישית על היחץ.

נב אמר רבי אלעזר בן עזריה

אמר רבי אלעזר בן עזריה הרי אני כפן שבועים שנה ולא זכיתי שתאמר יציאת מצרים פלילות עד שדרשה בן זומא, שנאמר למען תזכר את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך, ימי חייך הימים, כל ימי חייך הלילות, וחכמים אומרים ימי חייך העולם הזה כל ימי חייך להביא לימות המשיח.

לכאורה קשה וכי האריך נצח רבי אלעזר בן עזריה לחכמים על ידי דרשת בן זומא שדרש כל ימי חייך לרבות הלילות, והלא החכמים פליגי על בן זומא ודרשוהו להביא לימות המשיח, ויחיד ורבים הלכה כרבים.

ואף אם נימא דאף על פי כן כאן סובר דהלכה כבן זומא, וכמו שבאמת נקטינן להלכה. מכל מקום אכתי יוקשה דמה צורך לרבי אלעזר בן עזריה להזכיר כאן גם דברי החכמים החולקים עליו.

נג

ואפשר לומר, דהנה יציאת מצרים היתה הכנה על הגאולה העתידה, דלכאורה למה מזכירין יציאת מצרים והלא השתא אכתי עבדי אגון, ולשמחה מה זו עושה, אלא כל זה הוא בשביל שזה היה הכנה לגאולה העתידה.

נד

וכמו שפירשו²² במאמר בעל ההגדה (פיסקא עבדים היינו) ואלו לא הוציא הקדוש ברוך הוא את אבותינו ממצרים הרי אנו ובנינו ובני בנינו משעבדים היינו לפרעה במצרים, דהכוונה על פי דברי האר"י הקדוש²³ בפסוק ולא יכלו להתמקמה (בא יב, לט), כי בני ישראל במצרים לא היו יכולין להתעכב שם עוד, מפני שהיו משוקעים במ"ט שערי טומאה רח"ל, ואילו היו מתמקמהין שם עוד רגע אחד, היו משתקעים ח"ו בשער הנ' שבטומאה, ושוב לא היו יכולין לצאת משם לעולם, וממילא היינו משועבדים לעולם לפרעה במצרים²⁴.

²² בכמה ספרים. ומהם בבאר מים חיים פרשת מקץ (מב, ז) וז"ל: כי נודע אשר כל עיקר ירידת יוסף למצרים לא היה אלא בכדי ליישר דרך לפני בני ישראל, כאשר יבואו לגור במצרים לעבוד ולמשא, שיוכלו להתקיים שם ולצאת משם, שלא ישקעו נפשם בטומאת זוהמת מצרים בני שערים שבה, ששוב לא היו יכולים לצאת משם לעולם. כי אלו לא הוציא הקדוש ברוך הוא את אבותינו ממצרים הרי אנו ובנינו ובני בנינו משעבדים היינו לפרעה במצרים, ועל כן אפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים עוגות מצות וגו' כי לא יכלו להתמקמה (בא שם), כי אם היו שוהים עוד במצרים רגע כמימרא, היו נכנסים ח"ו לשער הנור"ן של הטומאה, ולא היו יוצאין משם לעולם. ואך הקב"ה בחסדיו, ובזכות ד' דברים הטובים שהיו בישראל במצרים כמאמר חז"ל (ויקרא רבה לב, ה), מיהר את הקץ לעשות, ופתאום נגלה עליהם מלך המלכים הקדוש ברוך הוא וגאלם.

²³ כמובא בסידור קול יעקב לרבי קאפל (בהגדה של פסח, פיסקא מצה זו) וז"ל: ואמר על שלא הספיק נבצקם של אבותינו להתמקין, פירוש כי החמץ כבר נתבאר שהוא יניקת החיצונים וכו', והיו ישראל נזיונין על ידה מזה החמץ, ועתה לא הספיק להתמקין, כי היו כבר נשקעים במ"ט שערי טומאה, ואם היו מתעכבים עוד מעט היו נכנסים בשער הנ' ולא היה אפשר להם לצאת מהם, ולכן לא יכלו להתמקמה. עד שנגלה עליהם מלך המלכים הקדוש ברוך הוא וגאלם, הוא עתיקא קדישא שגילה אורו, והאיר אור גדול עד שבאו מוחין גדולות ולא היה יכולת בחיצונים לסובלו.

²⁴ ועיין בזה גם באור החיים הק' (שמות יג, ח).

נה

ונמצא מזה דמה שיצאו אבותינו ממצרים בעוד מועד, טרם שנשתקעו שם לגמרי, זה היה הכנה גם לגאולה העתידה, שנוכל גם אנחנו לצאת מן הגלות המר הזה. ועל כן שפיר יש להזכיר יציאת מצרים גם האידנא, לפי שזה היה הכנה אל הגאולה העתידה שאנחנו ממתינים עליה להגאל במהרה בימינו. ועל כן מזכירין ענין יציאת מצרים באמירת ההגדה.

נו

והנה על זמן דלעתיד בימות המשיח נאמר^ה שלא יהיה עוד לילה, אלא יהיה כולו יום, וכמו שאנו אומרים בפייט (אז רוב נסים) **קָרַב יוֹם אֲשֶׁר הוּא לֹא יוֹם וְלֹא לַיְלָה, תָּאִיר פְּאוֹר יוֹם חֲשֻכָּת לַיְלָה**. ואם כן מה שלעתיד לבא יהיו צריכין להזכיר יציאת מצרים, יהיה זה גם בהזמן שהיה לילה האידנא בזמן הגלות, כי אז יהיה כולו יום ולא יהיה אותו הזמן כלילה אלא כיום. ועל כן שפיר ניתן להזכירו גם האידנא בלילות, מכיון שיציאת מצרים הוא הכנה אל הגאולה העתידה, ואז הרי יצטרכו להזכירו גם בזמן הלילות.

נז

ואפשר דבהא נֶצַח רבי אלעזר בן עזריה לחכמים והוכיח שצריכין לומר יציאת מצרים גם בלילות, כי בא בטענת ממה נפשך, אי דרשינן קרא כדרשת בן זומא **פֶּל יָמֵי חֲנִיף הַלֵּילוֹת**, אם כן פשיטא דצריך להזכירו בלילות, אלא אפילו אם ננקוט כדברי חכמים שאין דורשין הפסוק לרבות הלילות, מכל מקום הריח הם דרשו **פֶּל יָמֵי חֲנִיף** להביא לימות המשיח, ולימות המשיח הרי יצטרכו להזכירו גם בזמן הלילות כיון שלא יהיה עוד לילה רק יום, ואם כן גם עתה קודם הגאולה יש להזכירו גם בלילות.

נח

ואתי שפיר למה סיים רבי אלעזר בן עזריה גם בדרשת החכמים שאומרים **פֶּל יָמֵי חֲנִיף** להביא לימות המשיח, מפני שגם מדבריהם הוכיח שיש להזכיר יציאת מצרים גם בלילות.

נט

מִתְחַלֶּה עוֹבְדֵי עֲבוֹדַת זָרָה

מִתְחַלֶּה עוֹבְדֵי עֲבוֹדַת זָרָה הָיוּ אֲבוֹתֵינוּ, וְעָכְשׁוּ קִרְבָּנוּ הַמָּקוֹם לְעֲבוֹדָתוֹ. יש להקשות, דהרי כוונת בעל ההגדה באומרו מִתְחַלֶּה עוֹבְדֵי עֲבוֹדַת זָרָה הָיוּ אֲבוֹתֵינוּ קאי על תָּרַח ודכוותיה שהיו עובדי עבודה זרה, כי תרח היה מוכר צלמים כנודע^י. וקשה דאם כן האיך כינה אותם בתואר אֲבוֹתֵינוּ, ובפרט דהלא אמרו חכז"ל (ברכות יז:): אין קורין אבות אלא לשלשה, שהם אברהם יצחק ויעקב.

^י כדכתיב בספר זכריה (יד, ז-ט): וְהָיָה יוֹם אֶחָד הוּא יְיָדַע לֵה' לֹא יוֹם וְלֹא לַיְלָה, וְהָיָה לַעֲרֹב יִהְיֶה אוֹר וְגו'.

וְהָיָה ה' לְמִלְךָ עַל כָּל הָעָרֶץ וְגו'.

^י כמבואר בבראשית רבה (לח, יג), ובילקוט שמעוני (רמז סב).

ס

ואפשר לומר הכוונה בדרך רמז, דהנה מי שהולך בדרך האמת, העלפט אים דער אייבירשטער און ער טרעפט אָן אַן ערליכן רבי'ן.
און ווען נישט, טרעפט ער זיך אַנדערע רבי'ס, אַנדערע פירער'ס. ער גייט 'דאָ און דאָרטן' [במקום שאין זה טובה לו].

סא

והנה התלמידים נקראים בָּנִים וְהָרֵב קְרוֹי אָב, כמו שצעק אלישע על רבו אליהו אָבִי אָבִי רֶכֶב יִשְׂרָאֵל.¹²

סב

וזה שאומרים מִתְחַלֵּה עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה, רוצה לומר דתחלה בדורות הראשונים שהיו עדיין עובדי עבודה זרה ועדיין לא זכו לדרך האמת, אזי היו אֲבוֹתֵינוּ לשון רבים, כלומר האָב מיר געהאַט אַסאַך טאַטע'ס, דהיינו אַסאַך פירער'ס, מ'פאַררופט זיך אויף דעם און אויף יענעם¹³. אבל וְעַכְשֵׁיו קָרְבָנוּ הַמָּקוֹם לַעֲבוֹדָתוֹ, שזכינו און מיר זענען צוגעקומען צום דֶּרֶךְ הָאֱמֶת, לעבוד את השי"ת, [שהוא דרך אחד ואין מקום לנטות ממנה לכאן ולכאן].

סג

וְעַכְשֵׁיו קָרְבָנוּ הַמָּקוֹם לַעֲבוֹדָתוֹ.
לכאורה מהו הלשון "וְעַכְשֵׁיו", והיה ראוי שיאמר "וְאַחַר כֵּן", שהרי מספר והולך מה שנתקרב אברהם אבינו בימיו לאמונתו ועבודתו ית"ש.

סד

אמנם הכוונה לרמוז לכל אחד, כי מי שרוצה לילך בדרך האמת, יכול בכל רגע ורגע להתקרב אל הקדוש ברוך הוא. דהשגחה העליונה משפיעה בלבבות בני ישראל, שיוכלו תמיד להתקרב להקדוש ברוך הוא, בכל עת ועונה.
ס'איז קיינמאל נישט שפעט.
אלא שצריכין לזה סייעתא דשמיא, ורצון אמיתי להתקרב לה'.

סה

וזהו שאומרים "וְעַכְשֵׁיו" דייקא, היינו עכשיו ממש בְּהוֹהָב כָּל רֶגַע וְרֶגַע קָרְבָנוּ הַמָּקוֹם לַעֲבוֹדָתוֹ. כי בידינו להתקרב תמיד להקב"ה, ולעבדו באמת ובלב שלם.

¹² וכמבואר כל זה בספרי (ואתחנן פסקא ט): וְשִׁנְנָתָם לְבָנֶיךָ, אלו תלמידים. וכן אתה מוצא בכל מקום שהתלמידים קרויים בנים, שנאמר (ראה יד, א) בָּנִים אַתֶּם לַה' אֱלֹהֵיכֶם. ואומר (מלכים ב', ג, ג) וַיֵּצְאוּ בְנֵי הַנְּבִיאִים, וכי בני הנביאים היו, והלא תלמידים היו, אלא מכאן לתלמידים שהם קרויים בנים. וכן אתה מוצא בחזקיהו מלך יהודה שלימד כל התורה כולה לישראל וקראם בנים, שנאמר (דברי הימים ב', כט, יא) בְּנֵי עֲתָה אֵל תִּשְׁלוּ. וכשם שהתלמידים קרויים בנים כך הרב קרוי אָב, שנאמר (מלכים ב', יב) וְאֶלִישֶׁע רָאָה וְהוּא מְצַעַק אָבִי אָבִי רֶכֶב יִשְׂרָאֵל וּפְרָשָׁיו וְלֹא רָאָהוּ עוֹד. ואומר (שם יג, יד) וְאֶלִישֶׁע חָלָה אֶת חֲלִיוֹ אֲשֶׁר יָמוּת בּוֹ וַיֵּרֶד אֵלָיו יוֹאָשׁ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וַיִּבֶן עַל פְּנֵיו וַיֹּאמֶר אָבִי אָבִי. [וכן הובא זה ברש"י ואתחנן (ו, ט)].

¹³ שבכל הפירצות וחטא עבודה זרה היה נשענים על מנהיגי שוא.

סו

וְאָקַח אֶת אֲבִיכֶם וְכו' וְאַתָּן לִיצְחָק אֶת יַעֲקֹב וְאַתָּן עָשׂוּ.
יש להבין דלכאורה מאי טיבותא יש בזה שניתן ליצחק את עשו.

סז

אלא דאיתא^ט כי לעתיד לבא יחזור גם עשו אל הקדושה, אלא דמכל מקום יהיה רק טפל ליעקב, ונכנע אליו.

וזה שכתוב וְאַתָּן לִיצְחָק 'אֶת' יַעֲקֹב וְאַתָּן עָשׂוּ, דהיינו אֶת עָשׂוּ הטפל ליעקב, וכעין שדרשו בגמרא^פ אֶת לרבות הַטָּפֶל, והכוונה על העשו שיהיה טָפֶל ליעקב לעתיד, כשיחזור חלק הטוב שבו אל הקדושה.

סח

בְּרוּךְ שׁוֹמֵר הַבְּטָחָתוֹ לְיִשְׂרָאֵל

שְׁנֵאמַר וַיֹּאמֶר לְאַבְרָם יְדַע תְּדַע כִּי גֵר יִהְיֶה זְרַעְךָ בְּאַרְץ לֹא לָהֶם וכו'.
יש לדקדק באומרו בְּאַרְץ לֹא לָהֶם, דלכאורה הוא כפל ויתור לשון, דכיון שכבר אמר שיהיו גֵּרִים אִם כן כבר נשמע שהם בְּאַרְץ לֹא לָהֶם, דאם הם בארצם אינם נקראים גֵּרִים.

סט

והנראה בזה, דבאמת מפאת גזירת הגלות שנגזר בברית בין הבתרים לא היו ראויים להיות גֵּרִים רק בחוץ לארץ, שהוא בְּאַרְץ לֹא לָהֶם. אבל זה לא היה בכלל הגזירה, שיהיה הגלות קשה כל כך עד שיהיו גֵּרִים גם בְּאַרְצָם, שהוא ארץ הקודש, וכמו שגרמו העוונות בדורות אחרונים שבני ישראל הם שם בגלות תחת ממשלת רשעי ישראל, ה' ישמרנו, שזה גרוע יותר מהגלות שתחת הגוים.

וזה שנאמר בהגזירה יְדַע תְּדַע כִּי גֵר יִהְיֶה זְרַעְךָ רק בְּאַרְץ לֹא לָהֶם, ולא נגזר אֶזְ עדיין להיות גֵּרִים גם בארצם, שזה גרע טפי וקשה ביותר, ורק במשך הדורות נגרם גם זאת בעוונותינו הרבים.

^ט עיין ברבינו בחיי (שמיני יא, ד): ובמדרש תנחומא (ישן, שמיני סימן יד) למה נמשלה מלכות זו [של אדום] לחזיר, שעתידי הקב"ה להחזיר עליהן מדת הדין. ויש נוסחאות שכתוב בהן שעתידי להחזיר העטרה ליושנה וכו'. ויש נוסחאות שכתוב, עתידי הקב"ה להחזירו לנו. • וההמון מבינים שֶׁהַחֲזִיר יהיה טהור לישראל, אבל ביאור הענין על הכֹּחַ שֶׁלּוֹ שהוא מיצר לישראל, ולעתיד ישוב עם שאר כל הכוחות לעזור ולתמוך לישראל, כי יִרְבֶּה השלום בעולם, שנאמר (ישעי יא, ו) וְגֵר זָבַב עִם כְּבֹשׁ וְגו', וכתוב (שם, ט) לֹא יִרְעוּ וְלֹא יִשְׁחִיתוּ בְּכָל הָר קָדְשִׁי.
ועיין בחידושי הריטב"א (קידושין מט:) על הגמרא עשרה קבים נגעים ירדו לעולם, תשעה נטלו חזירים. יש שפירשו אֲדוֹם, כדכתיב בו (תהלים פ, יד) כִּכְסָמְנָה חֲזִיר מִיָּעַר. ועליהם אמרו בהגדה למה נקרא שמו חֲזִיר, שעתידי הקב"ה להחזירו לישראל לעתיד לבוא.

ועיין בחידושי תורה תשט"ז ליל שב"ק תולדות (עמוד ק) וז"ל: על פי מה דאיתא במדרש (הובא ברבינו בחיי שמיני) שעתידי חזיר ליטתר, וכתבו המקובלים (ע"י ריקאנטי פרשת שמיני) שזה קאי על עשו, שלעתיד יטתר גם הוא, ויחזור אל הקדושה. • והגם שיש אומרים שיתבער מן העולם, וכמו שכתוב (עובדי א, כא) וְעָלוּ מוֹשְׁעִים בְּהָר צִיּוֹן לְשַׁפֵּט אֶת הָרָע עָשׂוּ, שיעשו בהם משפט ויבערו אותו מן העולם, אבל זה אין לידע מה שיהיה אז, דהרבה בחינות יש וחילוקים בין הרשעים. וגם היפה תואר (ע"י ויקרא רבה יג ג, סוף ד"ה חרש תורה) פירש שזה שעתידי חזיר ליטתר קאי דוקא על עשו, ולא על החזיר, שהוא סוכר שלא ישתנו דיני התורה כלל לעתיד,

^פ בגמרא ברכות (לו:) וְעָרְלָתָם עָרְלָתוֹ 'אֶת' פִּרְיוֹ (קדושים יט, כג), את הטפל לפריו, ומאי ניהו שומר לפרי.

ובגמרא עירובין (ד: ועוד) וְרָחַץ אֶת כָּל בְּשָׂרוֹ (ויקרא טו, טז), את הטפל לבשרו, וזה שער.

ובגמרא בבא קמא (מא:) וְקִדְּשִׁין (נו:): וְלֹא יֵאָכֵל אֶת בְּשָׂרוֹ (משפטים כא, כח), את הטפל לבשרו, וזהו עורו.

ע

וְהָיָא שְׁעֻמְדָּה

וְהָיָא שְׁעֻמְדָּה לְאַבּוּתֵינוּ וְלָנוּ וְכו'.

יש לדקדק דקאמר וְהָיָא שְׁעֻמְדָּה, ואינו מבואר אהיכא קאי, ומה היא הדבר שְׁעֻמְדָּה לְאַבּוּתֵינוּ וְלָנוּ.

עא

ויש לומר דקאי אדלעיל מיניה על מה שכתוב פ' גר יְהִיָּה זֶרַעַךְ בְּאַרְץ לֹא לָהֶם וגו', דזה שישבו כגרים בארצות הגלות בְּאַרְץ לֹא לָהֶם, ולא רצו ליקח את ארצם בזרוע מעצמם, הִיא שְׁעֻמְדָּה לְאַבּוּתֵינוּ וְלָנוּ שלא יהיה פְּלִיָּה חס ושלום, אבל משנולד הרעיון הזה ליקח את הארץ מעצמן זה הביא חרון אף של כליה ח"ו על שונאיהם של ישראל, וכאשר קרה לנו בדור האחרון, שלולא רחמיו וחסדיו המרובים של הקדוש ברוך הוא שהשאיר לנו שריד ופליט בניסי ניסים, כמעט שהיה כליה ח"ו.

עב

וזה שאמר וְהָיָא שְׁעֻמְדָּה לְאַבּוּתֵינוּ וְלָנוּ, והיינו מה דקאמר לעיל מיניה פ' גר יְהִיָּה זֶרַעַךְ בְּאַרְץ לֹא לָהֶם, היינו דאהני לנו שְׁלֹא אֶחָד בְּלִבְדּוֹ וְכו' וְהַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא מְצִילָנוּ מִיָּדָם, דזה שישבו בְּאַרְץ לֹא לָהֶם ולא עלו בחומה לקחת את הארץ טרם יחפור הבורא ברוך הוא, זהו שעמדה לנו שלא יכלו אומות העולם לכלותינו.

עג

והבורא עולם יעזרנו שנזכר לספר במהרה הנסים ונפלאות של הגאולה העתידה.

עד

דברים הבאים בתוך הסעודה

[אצל שלחן עורך, שאל אחד מן המסובים]: הנה לעתיד לבא יהיה כולו יום, ולא יהיה עוד לילה^א, ואם כן לכאורה מתי יקראו קריאת שמע פעמיים בכל יום. [והשיב רבינו]: באותן הזמנים שהיו קוראים בהם קריאת שמע עכשיו בימי הגלות, יהיו קוראים גם לעתיד, כי לא יעשה השי"ת להפסיד המצוה מִיִּשְׂרָאֵל.

עה

וכמו כן יהיה בענין השבתות וימים טובים, כי באותן הזמנים שהחזיקו ושמרו בני ישראל שבתות וימים טובים בימי גלותם, יהיו מקיימין שבתות וימים טובים גם לעתיד לבא, אף שאז יתארכו הימים.

עו

ועל דרך שפרשתי כמה פעמים^ב מה שאמרו במדרש בפרשת פינחס (במדבר רבה כא, כג) על הפסוק ביום הַשְּׁמִינִי עֲצַרְתָּ תְּהִיָּה לָכֶם (פינחס כט, לה), שאמר הקדוש ברוך הוא חייכם שאיני מחזיר מכם ימים טובים, אלא אני מוסיף לכם מועדות שתשמחו בהם.

^א וכמו שהזכיר רבינו ענין זה לעיל (באות נו) בביאור כל ימי חַיִּיךָ לְהִבְיָא לַיְמֹת הַמְּשִׁיחַ.

^ב ועיין בזה באריכות בדברי יואל לשמיני עצרת (אות ו, ז, ח), ולשמחת תורה (אות כט, לד).

דהכוונה דאף על פי שאז יהיו הימים ארוכים כמו שנים דהאידינא, או שלא יהיה לילה כלל, אף על פי כן לא יתבטלו המועדים שקיימו ישראל בימי הגלות, אלא יקיימו אותן גם אז, ולא עוד אלא שמלבד זה יוסיף הקב"ה עליהם עוד מועדים חדשים.

עז

[עוד אמר רבינו בשעת הסעודה]: **בענין יום טוב שני, היות שישנם כמה פוסקים ובתוכם החכם צבי^{טו} שסוברים להלכה כי בן ארץ ישראל שהוא בחוץ לארץ אפילו אם דעתו לחזור צריך להחזיק מנהגי המקום שהוא שם, דהעיקר הוא בכל מקום כפי שמאיר אור היו"ט במקום ההוא^{טז}. והגם שאין ההלכה כמותו, כי רוב אחרונים חולקים על זה^{טז}. אבל על כל פנים מי שהוא מסופק אם דעתו לחזור, וכגון הנך שבאו מארץ ישראל להכא, שהרבה מהם מסופקים אם לחזור, אסורים הם להקל ביום טוב שני^{טז}.**

^{טו} בשו"ת חכם צבי (סימן קסז), עיי"ש באורך לענין בני חוץ לארץ שהם בארץ ישראל בדרך עראי, אף שדעתו לחזור, שלא ינהגו יום טוב שני. ולדבריו הוא הדין להיפוך בבני ארץ ישראל שבאו לחוץ לארץ בדרך עראי, שינהגו בבני חוץ לארץ שלא לעשות מלאכה יום טוב שני.

וכן כתב בשלחן ערוך התניא (או"ח סימן א' ס"ט ח, במהדורא תניא הנדפס בריש הספר) וז"ל: זמן חצות לילה הוא שוה בקיץ ובחורף וכו', ואף שהימים והלילות משתנים לפי האקלימים וריחוק המדינות זו מזו ממזרח למערב, אין בכך כלום, וכמו זמן קריאת שמע ותפילה וזמן כניסת שבת ויו"ט שהוא גם כן בכל מדינה ומדינה לפי זמן הימים והלילות שלה. וביאר שם במוסגר כי עת רצון שלמעלה, ויחודים עליונים שבקריאת שמע ותפילה וקדושת שבת ויום טוב, הוא למעלה מגדר המקום והזמן, רק שמאיר למטה לכל מקום ומקום בזמנו הראוי לו. וזהו גם כן הטעם ששורה קדושה עליונה בחוץ לארץ ביום טוב שני של גלויות, ולכן גם בני ארץ ישראל הבאים לחוץ לארץ חייבים בקדושת היום, אף שדעתם לחזור, כמו שנתבאר בהלכות יום טוב [ועיין עוד להלן בשמו בזה].

^{טז} וכמבואר גם בדברי שלחן ערוך התניא לדלעיל.

^{טז} רק פסקו כמבואר בשלחן ערוך (או"ח תצו, ג), וכן פסק הב"ב בשו"ת אבקת רוכל (סימן כו), ועיין באורך בשו"ת גנת ורדים (כלל ד, סימן יד-טז), ובפרי חדש (או"ח שם). וכן מובא בשערי תשובה (או"ח תצו, ה) בשם בנו של החכם צבי בשו"ת שאילת יעב"ץ (סימן קסח), ובשם שו"ת הלכות קטנות (סימן ד) והחיד"א בברכי יוסף (או"ח שם ו), שחולקים על החכם צבי בזה, והעידו בשם חכמי ארץ ישראל שהמנהג הוא להיפוך מדבריו, וכנפסק בשלחן ערוך דכל שדעתו לחזור דינו כמקום שיצא משם [אלא שבתוך התחום של ישוב בני ישראל שבחו"ל, אסור לעשות מלאכה בכל גווניו, אפילו באין דעתו לחזור, וכנפסק שם בשלחן ערוך]. וכן הביא בכף החיים (שם, לה) בשם שו"ת אבקת רוכל (הג"ל) והפאת השלחן (סימן ב אות כא), ועוד.

ועיין בשלחן ערוך התניא בהלכות יו"ט (תצו, יא) שהביא ב' דיעות לענין בני חו"ל שבאו לא"י, ודעתו לחזור. אבל לענין בני א"י שבאו לחו"ל סתם כדעת רוב הפוסקים, דתלוי באם דעתו לחזור או לא. ודע שיש עוד חילוק בזה, דכתב המגן אברהם (או"ח שם) בשם הרדב"ז (ח"ד, סימן אלף קמה) דהעוקב דירתו עם אשתו מארץ ישראל לחוץ לארץ, אע"פ שדעתו לחזור, דינו כמי שאין דעתו לחזור, עכ"ל. אבל היינו דוקא בעוקב דירתו משם, וקובע דירתו כאן, וכדמוכח בלשון המג"א, ובאריכות דברי הרדב"ז, דבזה אף שדעתו לחזור עוד ביום מן הימים דינו כבני המקום שיצא לשם, וכן ידוע שהורה רבינו לכמה שואלים. וכן ביארו הפרי חדש והמשנה ברורה (או"ח שם) בדברי הרדב"ז, דמיירי באופן שסתמא דמילתא הוא שישאר שם, אף שיש עוד בדעתו מחשבה לחזור. וכן מבואר בדברי יחזקאל החדש (בשו"ת סימן יג, ובמכתבי קודש אות נח). [ועיין עוד אריכות בדינים האלו, בשו"ת מנחת יצחק (ח"ד, ד, ח"ה, מג, ועוד), ואכמ"ל].

^{טז} היינו אף במחוץ לתחום, או לענין תפילת יו"ט. אבל בתוך התחום של ישוב יהודי, בלאו הכי אסור להקל במלאכה ואפילו בצניעא, ואפילו במי שבדורא אין דעתו לחזור. וכמו שנפסק במגן אברהם (או"ח שם, ד), וכן נתפשטה ההוראה כדעת המגן אברהם, ולא כסברת הטורי זהב (שם, ב) שמקיל בזה, ואכמ"ל.

שו"ת דברי יואל – סימן כה

בענין מצות ספור יציאת מצרים שבליל פסח

והוא שייך לדברי רבינו לעיל באות ו-ט

א

כתב^{טו} הרמב"ם ז"ל בספר המצות^{טז} וזה לשונו, שצונו לספר ביציאת מצרים בליל ט"ו בניסן וכו', וכל מי שיוסיף במאמר ויאריך הדברים וכו' יהיה יותר טוב, כמו שאמרו וכל המאריך לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח. והכתוב שבא על הציווי הזה, הוא אמרו והגדת לבנך ביום ההוא וכו' עכ"ל.

והקשו עליו^{טז} ממה שפסק הוא ז"ל בספר היד^{טז}, מצוה להזכיר יציאת מצרים ביום ובלילה, שנאמר למען תזכר את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך. והוא כדברי בן זומא^{טז}. וקשה מדוע לא מנאו הרמב"ם ז"ל בספר המצות למצות עשה בפני עצמו להזכיר יציאת מצרים בכל השנה, כיון שנלמד מפסוק אחר, ובא עליו ציווי מיוחד בתורה.

ב

ואפשר לומר, דהנה נלאו הפוסקים למצוא טעם, במה יתוסף החיוב אקרקפתא דגברא בסיפור יציאת מצרים בליל פסח, ובלאו הכי כבר רמיא חיובא עליו להזכיר יציאת מצרים בכל הלילות, ובכל ימות השנה, דכתיב למען תזכר את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך לרבות הלילות, וליל פסח מכללו. ולמה צריך קרא ומצוה יתירה לליל פסח, לחייבו בסיפור יציאת מצרים.

^{טו} תשובה זו הוא ממה שאמר רבינו פעם בליל הסדר, והוא מתוך חידושים שנדפסו בהגדת מהר"י ט"ב (ד"ה ואפילו כולנו חכמים, דפ"י עמוד עט), וכנרשם שם בהערה שבשו"ת דברי יואל. ועיין ענין זה גם בס"ג בהעלותך תשי"ח (ובדברי יואל שם עמוד שלב ד"ה וכיוצא), וכמובא לשון רבינו דשם להלן בהערה עה. – והדפסנו תשובה זו בכאן, כי כמה דברים שאמר רבינו לעיל בליל פסח תשט"ו, בענין החיוב דסיפור יציאת מצרים, ישנו בנמצא גם בתשובה זו ממה שאמר רבינו בליל פסח בשנה אחרת, ועם הוספת נופך.

^{טז} בספר המצות להרמב"ם (מצות עשה קנז): היא שצונו לספר ביציאת מצרים בליל חמשה עשר מניסן בתחלת הלילה, כפי צחות לשון המספר. וכל מי שיוסיף במאמר, ויאריך הדברים בהגדלת מה שעשה לנו ה', ומה שעשו לנו המצרים מעול וחמס, ואין לקח ה' נקמתנו מהם, ובהודות לו על מה שגמלנו מחסדיו, יהיה יותר טוב, כמו שאמרו (בהגדה של פסח) כל המספר ביציאת מצרים הרי זה משובח. ○ והכתוב שבא על הציווי הזה, הוא אמרו והגדת לבנך ביום ההוא וגו', ובא הפירוש (בהגדה של פסח) והגדת לבנך יכול מראש חדש תלמוד לומר ביום ההוא אי ביום ההוא יכול מבעוד יום תלמוד לומר מבעוד זה לא אמרתי אלא בשעה שיש מצה ומרור מנחים לפניך. כלומר מתחלת הלילה אתה חייב לספר. ולשון מכילתא (ירושבי"י, בא יג ג), מכלל שנאמר כי ישאלך בנך (בא יג, יד), יכול אם ישאלך אתה מגיד לו ואם לאו אין אתה מגיד לו, תלמוד לומר והגדת לבנך, אע"פ שלא שאלך. אין לי אלא בזמן שיש לו בן, בינו לבין עצמו בינו לבין אחרים מנין, תלמוד לומר (בא יג ג) ויאמר משה אל ה'עם זכור את היום הזה, כלומר שהוא צוה לזכרו, כמו אמרו זכור את יום השבת לקדשו. וכבר ידעת לשון אומרם (בהגדה של פסח) אפילו כלנו חכמים כלנו בוגנים כלנו יודעים את התורה כולה מצוה עלינו לספר ביציאת מצרים, וכל המספר ביציאת מצרים הרי זה משובח.

^{טז} כן הקשה הפרי מגדים (בפתחה להלכות קד"ש) כמובא לשונו לעיל (בהערה יד), ובצל"ח ברכות (יג), ומביאם המנחת חינוך (במצוה כא). וכבר הקשה כן הרשב"ץ בזהר הרקיע (בהאזהרות, אות כו).

^{טז} הרמב"ם ה' קריאת שמע (א, ג). וכבר הובא לשונו לעיל בהערה ד.

^{טז} במשנה ברכות (יב:). וכדלעיל בהערה ג.

ורובם הסכימו דבכל השנה די בהזכרה לחוד, ובליל פסח יתוסף המצוה לבאר פרטי הנסים ונפלאות שעשה עמנו הבורא יתברך בהוציאנו ממצרים, ולהאריך בסיפורם, כמ"ש הרמב"ם ז"ל בספר המצות בלשונו הקדוש, שיוסיף במאמר ויאריך הדברים.

ג

והגם שהפרי חדש^{עב} וכמה פוסקים^{עב} סבירא להו דבדיעבד יוצא גם בליל פסח בהזכרת יציאת מצרים שבקידוש. מכל מקום על כל פנים לכתחילה ודאי המצוה

^{עב} בפרי חדש (א"ח סימן תע"ג סוף ס"ק ו'): ואם תאמר למה אין מברכין על ההגדה, והא כתיב וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ. ויש לומר דביציאת מצרים שנזכר בקידוש יצא ידי חובתו מההגדה, ומשום הכי לא מברך.

^{עב} ברבינו ירוחם (נתיב ה, חלק ד'): אין מברכין על קריאת ההגדה כמו במגלה, אף על פי שהיא מצוה שנאמר לְמַעַן תִּזְכֹּר וגו'. וכתב רבינו פרץ, לפי שכבר אמרו בקידוש זָכַר לַיְצִיאַת מִצְרַיִם.

ובאבודרהם (סדר ההגדה ופירושה) ז"ל: ומתחיל ההגדה. והקשה הרי"א^פ נויש מגיהין דצ"ל הר"ף, והוא רבינו פרץ, וכמובא ברבינו ירוחם, למה אין מברכין על קריאתה כמו שמברכין על קריאת מגילה, והלא מצוה עשה היא שנאמר וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא וכו'. ותירץ, כי במה שאומר בתחלה בקידוש זָכַר לַיְצִיאַת מִצְרַיִם, יצא. ◦ והרשב"א כתב טעם אחר שאין לברך על קריאתה, מפני שהיא מצוה שאין לה קצבה ידועה, ואפילו בדבור בעלמא שייכר בענין יציאת מצרים יצא, אלא כל המרבה הרי זה משובח.

ובכל בו (בסוף ענין סדר ליל פסח): ואינו מברך על ההגדה, לפי שאינה אלא סיפור דברים. ויש נותנין טעם אחר [והוא תירוק הרשב"א], לפי שזאת היא מצוה שאין לה קצבה, שאפילו בדבור בעלמא בסיפור יציאת מצרים יוצא, ואלא שכל המרבה הרי זה משובח.

ועיין מה שכתב על זה בגבורות ה' למהר"ל (סוף פרק סב) ז"ל: ואם תאמר למה אין מברכין על הגדה וכו'. ויראה כיון דעיקר הדבר הוא מחשבת הלב, דצריך להבין מה שאמר ואם לא כן לא הוי מיד, וכיון שהעיקר הוא בלב לא שייך ברכה, אלא במצוה שעיקר שלה במעשה, ומברך אֲשֶׁר קִדְּשֵׁנוּ, כי המעשה הוא עיקר, ולפיכך אין מברכין על הגדה. ובתלמוד תורה אנו מברכין לְעֶסֶק בְּדִבְרֵי תוֹרָה, שכל עסק שיש בו בתלמוד תורה הוא המצוה, אף על גב שאינו מבין מה שאמר, רק שגורס כך ואינו מבין, הוי נמי מצוה. לכן הברכה לְעֶסֶק בְּדִבְרֵי תוֹרָה, וכן אנו מברכין על מקרא מגילה ולקרא את ההלל, שהקריאה הוא עיקר בין שביין או שלא שביין, שכן תקנו חכמים לקרא את הלל ולקרא את המגילה ואפילו אינו מבין וכו'. והרשב"א ז"ל תירץ דכיון שאין שיעור לדבר, דאפילו אמר דבר אחד מספור יציאת מצרים סגי, לכך לא תקנו ברכה על זה. ואין זה דבר מספיק, דמה בכך שיוצא בספור אחד, וכי בשביל כך לא יברך וכו'.

ועיין עוד מה שכתב על זה בהגדת מעשה נסים (להחיות דעת, בפתיחת הספר) ז"ל: הנה מעולם תמהתי, על מה לא תיקנו ברכה על סיפור יציאת מצרים בלילה הזה, להיותו מצוה עשה וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ. ואחר כך מצאתי (כנראה באבודרהם הנוכח) שעמדו בזה הקדמונים, הלא הוא הרי"ף והרשב"א. הרי"ף תירץ כי במה שאמר בקידוש זָכַר לַיְצִיאַת מִצְרַיִם יצא, והרשב"א תירץ משום שהוא מצוה שאין לה קצבה ידועה, ובדיבור אחד סגי. ◦ ואף שאיני כדאי לפלפל בדבריהם, כל שכן לחלוק עליהם, מכל מקום תורה היא נוללמוד אני צריך וכו'. ולפענ"ד נראה דבליילה זו סיפור מעליא בעינן, ולא יצא בדבור אחד כמו שכתבו הם ז"ל. דדיבור אחד בכלל זכירה הוא, וזכירה בכל לילה ולילה נצטוונו כדברי ר' אלעזר בן עזריה, ומה חידשה התורה בלילה זה יותר. אלא ודאי דבליילה זה סיפור מעליא מכל מה שאירע מראש ועד סוף בעינן. דאפילו בנס אחשוורוש בעינן סיפור כל מה שאירע מראש ועד סוף, וכשמחסר דבר אחד לא יצא, כמבואר במסכת מגילה (יח). ואם בנס זה אשר לא נצטוונו בזכירתו בכל יום ולילה, מצווין אנחנו לספור ביום שנעשה בו הנס כל המאורעות שהיו לצורך הנס, בניסא דיציאת מצרים אשר גדול ערכו בעיני השי"ת עד שצוה לזכור אותו בכל יום ולילה, אינו דין שנספר נכל הענין ביום שנעשה בו הנס. וכן הלשון דְּהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ מורה המשכת הדיבור והסיפור, והגדה מלשון המשכה הוא כמו שכתב האלשיך (יחיא מה, כז) בפסוק וַיִּגְדוּ לוֹ לְאָמֹר עוֹד יוֹסֵף חַי, עיין שם בדבריו. [ועיין שם שנתן טעם

אחר על מה שאין מברכין, והוא כדרך שלא תקנו ברכת המצוה בברכת המזון, לפי שאין תקנו ברכה על ברכה].
ועיין עוד בהגדת ברכת השיר (להגאון מפלאצק, בפסקא מעשה ברכי ילעויר) שכתב על דבריו ז"ל: והנה הגאון מליסא הביא קושיית הקדמונים למה לא תיקנו ברכה על מצות סיפור ההגדה בלילה הזה, ותירץ בשם רי"ף שסמכין אקידוש, והרשב"א תירץ דסגי בסיפור כל שהוא. והרב בעל מעשה נסים השיג עליו, דאם כן מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות שצריך להזכיר יציאת מצרים כמבואר בדבריו בן זומא בסמוך. ◦ ויש לדחות דסגי בתוספת כל דהו על שאר לילות. [ונתיישש עוד שיחה תירוק המעשה נסים עצמו, וכתב שם תירוק אחר, דלעולם קשה כן על זכירת יציאת מצרים שבכל יום ולילה למה לא תקנו ברכה על זה, והתירוק הוא שבאמת מזכירין זאת בברכת אמת ויציב, וברכת אמת ואמונה, ותירוק זה עולה יפה גם ליל פסח, דהזכרה שבברכת קריאת שמע הוי ככרת המצוה על זה עיי"ש בדבריו].

ועיין עוד במאירי (מגילה כא) ז"ל: וסוף דבר ראינו לקצת נאננים שהאריכו בזה, רצ"ל לבאר על איוז

לבאר פרטי הנס בליל פסח, מה שאין כן בשאר ימות השנה די לכתחילה בזכירה בעלמא, עד כאן תוכן דבריהם [של הפוסקים] ז"ל.

ד

אמנם לפי זה אם כן נתת דברך לשעורין, ולא הגבילו חכמינו ז"ל לבאר לנו כמה השיעור שיאריך האדם בסיפורם, עד שיצא ידי חובת המצוה במה שניתוסף עליו החיוב בלילה זו יתר על שאר ימות השנה.

ה

ואפשר לבאר על פי דברי הרמב"ם ז"ל בספר המצות הנ"ל^ה, דהכתוב שבא על ציווי זה הוא מה שנאמר וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא וגו', ואחר כך הביא דברי המכילתא (דרשב"י, בא יג ג) דאי מהאי קרא וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ אין לי אלא בזמן שיש לו בן, בינו לבין עצמו, בינו לבין אחרים מנין, תלמוד לומר וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל הָעָם זְכוּר אֶת הַיּוֹם הַזֶּה וכו', עד כאן דבריו ז"ל^ו.

ו

ונראה דתרווייהו צריכי, דהאי קרא דזכור את היום וגו', הוא מצוה כוללת לחייב בזכירת יציאת מצרים כל ימות השנה, ונזכר בו זכירה לבד, וכדינו בכל השנה שיספיק בהזכרה לבד. אבל מפסוק וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא וגו', נלמד תוספת חיוב על ליל פסח, כמו שדרשו ז"ל בַּעֲבוּרָהּ זֶה, בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך. ואפשר דנרמז בפסוק זה השיעור שחייב אדם להאריך ולבאר פרטי הנס בלילה הזה, והוא כמו שיעור שיספיק להסביר הסיפור לבנו הקטן שלא נודע לו מהות הסיפור. ועל דרך זה אפילו כולנו חכמים וזקנים ויודעי התורה, מחוייבים לספר בערך שיעור כזה^ה.

מצוה מברכין ועל איוז מצוה אין מברכין, ולא מצאו להם כלל אחד לכלול בו את כולם, עד שהסכימו שאין הדבר תלוי בטעם אחד, אלא בענינים רבים. מהם מפני שאין בהם מעשה, כהשמטת כספים ודומיהם. ומהם שהם מצוה הבאה בעבירה, כגון השבת גזילה ודומיהם. ומהם שעשיתן כדי להשמר מן הלאוין, לא שיהא גופן מצוה, כגון הגעלה שאינה מצוה בתורה להשביט בליעתן של כלים אחר שאין בהם חמץ בעין, אלא שמ"מ אם רוצה להשתמש בהם צריך להגעילן. ומהם שאין הדבר תלוי מכל וכל במברך, כגון נתינת צדקה, שמא לא יקחנה, והדומים לזה. וכן אצלי טעם אחר, שלא לברך על ענין שאינו מוגבל אלא לכל אחד כרצונו, ומפני זה אין מברכין על ההגדה בלילי פסחים, שהסיפור ביציאת מצרים אינו מוגבל [באיוז מילים לומר הסיפור, כך נראה הכוונה], אלא כל אחד מאריך כרצונו. וכן הרבה מצות בדין זה. וכן הדברים מתפרשין בהרבה טעמים, והמבין יכול להתבונן בפרטיהם איוז סבה מונעת מהם הברכה, הן מטעמים הנזכרים, הן מזולתם.

^ה וז"ל ספר החינוך (מצוה כא): לספר בענין יציאת מצרים בליל חמשה עשר בניסן, כל אחד כפי צחות לשונו, ולהלל ולשבח השם יתברך על כל הנסים שעשה לנו שם, שנאמר וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ וגו'. וכבר פירשו חכמים (במכילתא) דמצות הגדה זו היא בליל חמשה עשר בניסן בשעת אכילת מצה, ומה שאמר הכתוב לְבִנְךָ, דלאו דוקא בנו, אלא אפילו עם כל בריה. וענין המצוה, שיזכור הניסים והענינים שאירעו לאבותינו ביציאת מצרים, ואיך לקח ה' יתברך נקמתנו מהן. ואפילו בינו לבין עצמו, אם אין שם אחרים, חייב להוציא הדברים בפיו, כדי שיתעורר לבו בדבר, כי בדיבור יתעורר הלב.

^ו וז"ל רבינו בס"ג בהעלותך תשי"ח: ס'איוז עפעס כעין זה ווי איך האב געזאגט, [לבאר] וואָס זיי פלאגן זיך אלע ביי די מצוה פון פסח ביי די נאכט פון סיפור יציאת מצרים, [להבין] וואָס איז דאָס דער גודל החיוב [בלילה הזה, דהלא] מ'איז דאך מחוייב עס יעדן טאג [להזכיר] יציאת מצרים, וואָס איז דער חילוק פון [זכירת יציאת מצרים] ביום ובלילה, וואָס איז דער חילוק פון א גאנץ יאר צו פסח. און בלייבן בלייבן זיי מיינסטענס [מפרשים], דער מהר"ל מפראג (גבורות ה' פרק ב ופסק סב) [און] די אלע ספרים, אז פסח ברויך מען זאגן מיט מער ביאור. [נאר] לכאורה אם כן נתת דברך לשיעורין. וואָס הייסט דאָס מיט מער ביאור, מער מספר זיין, אז ס'איז א מצוה, איז דאך אלעמאל א מצוה, און וויפיל איז דאָס דער שיעור [שבלייל פסח]. אז ס'איז לשיעורא יָרֵד, מוז איך דאך וויסן וויפיל איז דאָס דער שיעור פון דעם. ס'איז אלץ שווער צו פארשטיין. נאך דער אמת לעולם, מיר דאכט זיך פשוט, ס'שטייט דאך ארויס וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ, [ביין] אלע מצות איז מען

וכעין מה שדרשו ז"ל בתורת כהנים (מצורע, פרשה ז) [על הפסוק הנאמר בבית המנוגע] וְהָאֵכָל בְּפִיתָ וְהַשֹּׁכֵב בְּפִיתָ יִכָּבֵס אֶת בְּגָדָיו (מצורע יד, מז), דאפילו לא אוכל ולא שוכב אלא נכנס לבד טעון כיבוס בגדים, אם כן למה נאמר הָאֵכָל וְהַשֹּׁכֵב, אלא כדי ליתן שיעור לשוכב, כדי שיאכל כזית בכדי אכילת פרס.

ואפשר דהכי נמי כאן שנאמר וְהִגְדַּתְּ לְבִנְךָ וְגו', ודרשו במכילתא דאפילו אין לו בן חייב בסיפור אפילו בינו לבין עצמו, אם כן אפשר דמה שנאמר וְהִגְדַּתְּ לְבִנְךָ לשיעורא נאמרה כנ"ל, ולהורות חיובא דליל פסח, דכתיב בַּעֲבוּר זֶה דִּהְיִינוּ בַשְּׁעָה שֵׁשׁ מִצָּה וּמִרְרוֹ מוֹנָחִים לַפִּנֵּיךְ, שאז יתוסף החיוב יתר על כל ימות השנה להאריך ולבאר פרטי הנס, כמ"ש הרמב"ם ז"ל בספר המצות כנ"ל.

ואפשר דעל כן לא מנאם הרמב"ם ז"ל לב' מִצְוֹת עֲשֵׂה, מצות עשה לספר ביציאת מצרים בליל פסח, ומצות עשה להזכיר יציאת מצרים בכל יום ולילה, כי אף על פי שנאמר בכל אחד ציווי מיוחד ופסוק בפני עצמו, אמנם שורש המצוה אחד הוא, ולפי שכבר נתחייבנו לבאר פרטי הנס בליל פסח, על כן יספיק בשאר ימות השנה הזכירה בלבד, דעל ידי שיזכיר יציאת מצרים יתעורר בזכרוננו פרטי הדברים כפי שביארם בליל פסח.

וכבר כלל הרמב"ם ז"ל (בספר המצות) בשורש השביעי^{טז}, שאין ראוי למנות דקדוקי המצות ותנאי המצות, אלא שורש המצוה לבד. על דרך משל בקרבן עולה ויורד

מחוייב צו טון פאר זיך, [אבער] חינוך פאר די קינדער, איז דאך [נאָר אַ] דרבנן, די מצוה פון חינוך איז דאך נישט מן התורה, [בין] אלע מצות, אויסער [בין] תלמוד תורה [דכתיב בה] וְלִמְדַתְּם אֶת בְּנֵיכֶם, שטייט אין פסוק דעם חיוב מדאורייתא, ללמד את בנו איז מען מחוייב [קידושין כט: ושלחן ערוך יו"ד רמ"א, א], אבער דער קיום המצות וואס ס'שטייט אויסגעצערענט (סוכה כח: זמב) תפילין און סוכה, דאָס איז מדרבנן. און סיפור יציאת מצרים איז אויך דאורייתא, אזוי ווי תלמוד תורה איז דאורייתא, [שנאמר] וְהִגְדַּתְּ לְבִנְךָ. אדער [אז] מ'דארף פאר יענעם [לחבירו] מבאר זיין. אזוי ווי ס'שטייט דאך (פסחים קטז) ושלחן ערוך או"ח תע"ג, (ז) [אז ס'זאל זיין] בדרך שאלה [ותשובה], מ'זאל ענטפערן איינער דעם אנדערן, און מ'דארף פאר יענעם דאס מסביר זיין, און פאר די קינדער מסביר זיין.

ממילא איז דאך שוין מיט מער ביאור, ווארן 'פאר זיך', אז מ'געדענקט דאָס ענין און מ'איז עס נאר מזכיר [בקצרה], געדענקט מען עס שוין, אז מ'דערמאנט זיך אָן ענין. אבער אז מ'ברויר עס 'פאר יענעם' מסביר זיין, מוז מען דאך שוין זאגן מער ביאור, אז יענער זאל אויך פארשטיין. איבערדעם איז 'דאס' די מצוה [הניתוסף בליל פסח] וְהִגְדַּתְּ לְבִנְךָ, און אויף דעם שטייט ביום ההוא [בַּעֲבוּר זֶה], בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך.

איבערדעם איז נישט קשה [אויך] וואס ס'שטייט אין שלחן ערוך (או"ח הל, א) [אז] שֶׁבֶת הַגְּדוֹל זאל מען זאגן די הִגְדָּה. פרעגט דער ווילנער גאון (ביאור הגר"א שם, ב) ס'שטייט דאך ארויס בפירוש, יכול מראש חודש תלמוד לומר ביום ההוא, [אי ביום ההוא] יכול מבעוד יום [תלמוד לומר] בַּעֲבוּר זֶה, לא אמרתי אלא בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך. אבער די קשיא איז נישט קיין קשיא, [ווייל] דער ביום ההוא דאס גייט ארויף אויפן והגדת לבנך, [דהיינו על תוספת החיוב שבלייל פסח להסביר לבנים ולאחרים]. אבער 'פאר זיך אליין', מצות סיפור יציאת מצרים איז א גאנץ יאָר א מצוה, נאר דעמאלטס [בליל פסח] איז מען מחוייב [מער, במצות והגדת לבנך], דאס איז אן עקסטרע זאך.

^{טז} במחלת ספר המצות: השורש השביעי, שאין ראוי למנות דקדוקי המצוה. דע כי המצוה האחת [שהוא] משפט אחד מקובל ויתחייבו מאותה ההקדמה צוויין ואזהרות רבות, הם דיני המצוה ולא מצוה בפני עצמה]. ○ המשל בזה, החליצה והיבוס הם שתי מצות ממצות עשה, וזה מה שאין חולק בו, וכשהסתכלנו דין שתי מצות אלו ממצות עשה ומה שיתחייב בהם לפי ההקדמות התוריות, יתחייב שתהיינה קצת הנשים חולצות ולא מתייבמות, וקצתן מתייבמות ולא חולצות, וקצתן או חולצות או מתייבמות, וקצתן לא חולצות ולא מתייבמות. וכן האנשים גם כן, כלומר היבמין, קצתן חולצין ולא מיבמין, וקצתן מיבמין ולא חולצין, וקצתן או חולצין או מיבמין, וקצתן לא חולצין ולא מיבמין וכו'. ואילו מנינו כל חלק מאלו הדברים מצוה בפני עצמה, היה עולה מנין וקצתן לא חולצין ולא מיבמין וכו'.

שאמר הכתוב (ויקרא ה, ו-א) להביא כשבה או שעירה, ואם לא תשיג ידו יביא שתי תורים או בני יונה, ואם לא תשיג ידו יביא עשירית האיפה. וכולם נמנו למצוה אחת, מפני ששורש המצוה אחד הוא, עיין שם דבריו. וכמו כן הכא בסיפור יציאת מצרים, ואתי שפיר.

,

ומעתה אתי שפיר מה שהוצרך המגיד לומר ואפילו בלנו חכמים וכו'. דהיה סלקא דעתא לומר דחכמים ונבונים יהיה סגי להם בהזכרה לחוד, כבשאר ימות השנה. ודוקא בסתם בני אדם שאינם מעמיקים מחשבתם להשיג בעומק המצוה ופרטיה, ואינם מכוונים אלא פירוש המלות שמוציאים בשפתותיהם ולא יותר, על כן לא סגי להם בהזכרה לחוד בליל פסח, אלא המצוה להם לבאר פרטי הנסים ולהרחיב הסיפור בהם. מה שאין כן חכמים ונבונים ויודעי התורה על דרך האמת, שרצונם להשיג בשרשי המצוה ופרטיה, היה הסברא נותנת שיהיה סגי להם בהזכרה גם בליל פסח כמו בשאר ימות השנה, דבלאו הכי בשעה שמזכיר יציאת מצרים, וכמו כן בשעה שמחשב בכל המצות, מעמיק מחשבתו בכל פרטי ענינים הרמוזים בה והמסתעפים אליה. וכמו כן עושה בהזכירו יציאת מצרים בכל ימות השנה. ומעתה היה סלקא דעתך לומר דלא יהיה אצלם מצוה מחודשת בליל זו יותר מבשאר לילות, דאף אם יאריך בסיפור ובביאור פרטי הנסים, לא יתוסף ידיעתו על ידם, דכמו כן ישיגם בהזכרה לבד.

על כן השמיענו המגיד לומר דאפילו חכמים ונבונים ויודעי התורה מצוה עליהם לספר ביציאת מצרים, ולהאריך בשבח הנס. וכמו שהסמך אליה מעשה דרבי אליעזר ורבי עקיבא ורבי שמעון וכו', שהיו חכמים גדולים, ואף על פי כן האריכו בסיפור יציאת מצרים כל אותו הלילה, דאפילו חכמים ונבונים, כל מה שיוסיפו לספר ביציאת מצרים, יתוסף להם הארה והשגה יתירה על ידי סגולה המצוה, ויתחדש אצלם הידיעה מה שלא זכו אליה עד הנה.

חלקי מסכת יבמות לבדה יותר ממאתים מצות, ואין אחת מהן כי אם צווי ביחוד או אזהרה, כמו שיאמר שזאת חייבת שתחלוץ על תואר כך, ותתיבם על תואר כך. או יאמר כי זאת אינה מותרת לזה, או אי אפשר לה החליצה כלל או היבום. וכן מתחייב בכל מצוה ומצוה, ואחר שהיה זה כן וזה ממה שאין חולק בו, הנה דקדוק המצוה גם כן כשהיה כתוב בתורה אין ראוי למנותו. כי לא מפני שביאר הכתוב ודקדק אותה מצוה או תנאים שבה, נמנה אנחנו כל תנאי או כל פרט שהוא דקדוק, ונאמר שהוא מצוה. וכבר טעו בזה רבים וכו'. ונאמר המשל בזה חייב הכתוב בספר ויקרא למטמא מקדש וקדשיו והנזכרים עמו קרבן חטאת, והנה זה מצות עשה בלי ספק. ואחר כך דקדק הכתוב בזה הקרבן מה יהיה, ואמר שהוא יהיה כשבה או שעירה, ואם לא תשיג ידו דמיהן יביא שתי תורים או שני בני יונה, ואם לא תשיג ידו דמיהן יביא עשירית האיפה סלת, וזהו קרבן עולה ויורד, וזה באמת הוא 'ביאור' הקרבן המתחייב לו מה הוא, אם כן אין ראוי שנמנה הנה שלש מצות, ונאמר הציווי שצוה להקריב כשבה או שעירה, והציווי שצוה להקריב עוף, והציווי שצוה להקריב עשירית האיפה. כי הנה אינן שלשה צוויין, אבל הוא ציווי אחד והוא שיקריב קרבן על שגגתו, ואותו הקרבן הוא כך או כך, אם אי אפשר כך. וזוהו המין גם כן הוא שגגת מצוה וכו'. ואילו היה זה כן, יהיה מתחייב גם כן שנמנה אומרו כשבה או שעירה בשתי מצות, ואומרו שתי תורים או שני בני יונה בשתי מצות. ואין הענין כן, אבל הצווי בקרבן הוא מצות עשה, והיות זה מביא אותו הקרבן בעצמו שעירה וזה יביאנו שיעיר הוא מתנאי אותו הקרבן, ואין כל תנאי מתנאי המצוה ימנה מצוה. והבן זה מאד, כי הטעות בו נעלם ולא ירגיש אותה כי אם נבון וכו'. [ועי"ש עוד]. והבן זה השורש, שהוא עמוד התורה למה שאנחנו בו.

שו"ת דברי יואל – סימן קלו (אות ב)

בענין תפילין ותלמוד תורה, שמקיים המצוה בכל פעם

והוא שיך לדברי רבינו לעיל באות יז

א

מה שכתב להביא ראיה מדברי הרבינו יונה ז"ל¹, דתפילין אין זמנם כל היום. הן אמת כי לכאורה נראה כן משמעות דברי הרבינו יונה ז"ל, אבל אין האמת כן בפשט דבריו. גם הסברא הוא בהיפוך, דאדרבה בשביל שמצוותן כל היום לכן מברך בכל פעם, ואילו היה הדין דכשהניח פעם אחת כבר יצא ידי חובתו, לא היו מצריכין לברך עוד.

כמו בלולב, דאף דמצוה מן המובחר הוא שיהיה לולבו בידו כל היום, כמבואר בבית יוסף (או"ח סימן תרנב), והוא מהגמרא פרק לולב הגזול (סוכה מא): דמנהגן של אנשי ירושלים אדם יוצא מביתו ולולבו בידו, הולך לבית הכנסת ולולבו בידו וכו' יעויין שם. וגם מדרבנן צריך לנענע [עוד בשעת קריאת ההלל], ואף על פי כן כיון דמדאורייתא מדאגביה נפק ביה, ונתקיים בזה עיקר המצוה, תו אינו מברך עוד כל היום בכל אופן ואופן.

¹ בתלמידי רבינו יונה על הרי"ף (ברכות יא: מדפי הגמרא, ד"ה ולפי משמעות הגמרא): אבל ברכת התורה שתקנוהו לחיוב קריאת התורה, פוטרת כל היום, ואין צריך לברך לכל פעם ופעם שקורא. ○ ולכאורה היה נראה לחלק בין מי שקריאתו כל היום או רובו, ובין מי שאינו קורא בקביעות אלא במקרה. דמי שקורא בקביעות, דין הוא שיפטר בברכת התורה שאמר בבוקר, מפני שלדעת כן אומר אותה, שיקרא כשירצה, בין מיד בין אחר שעה, כיון שכוונתו עכ"פ לקרות או לשנות, ויודע שיקרא. אבל אדם אחר שאינו יודע אם יקרא אם לאו, אינו מברך לכוונה שיקרא, עכ"פ כשבא במקרה ללמוד היה לו לברך, כיון שמתחלה לא נתכוין לאמרה על קריאה שיקרא ביום. אלא שנהגו העולם שלא לברך כלל אפילו בלמוד דרך מקרה, משום דכיון דמצות הקריאה כל היום היא, אותה הברכה שבבקר פוטרת כל מה שיקרא ביום. אלו הם דברי ר' יצחק ז"ל.

ואמר מורנו הרב נר"ו דאכתי איכא למידק, דהא חזינו בציצית ותפילין שמצוותן כל היום, ואפילו הכי אם חלץ אותן וחזר ומניחן פעם אחרת, צריך לברך (סוכה מו.). ובציצית נמי אע"פ שמצוותו כל היום, אם מתעטף בו הרבה פעמים ביום, צריך לברך על כל פעם ופעם וכו'. והכא נמי (בברכת התורה), אף על פי שמצות הקריאה כל היום, היה לו לומר שיברך ברכת התורה בכל פעם ופעם ○ ונראה לו לתרץ, שאינו דומה זה לזה, מפני שהתפילין כשחולצן, או הציצית כשמפשטין מעליה, נגמרה מצותן, ולפיכך כשחזר ומניחן פעם אחרת מצוה אחרת היא, וצריך לחזור ולברך. אבל בקריאה [בתורה], כשקרא פעם אחת עדיין לא נגמרה מצותה שהיא כל היום, ולפיכך כשקורא וחוזר למצוה הוא חוזר, ואין צריך לחזור ולברך. ○ ואפילו כשקורא בלילה, לא נאמר שהלילה מהיום האחר הוא, שיצטרך לחזור ולברך [כמו שמבין בכל בוקר]. שאף על פי שבשאר הדברים אנו אומרים (חולין פג.) היום הולך אחר הלילה, גבי הקריאה הלילה הולך אחר היום, וכדאמרין בירושלמי (וע' בגמרא דידן עירובין סה.) אמר ר' יוחנן אגרי דיממא אנן, יזיפין ביממא ופרעינן בליליא. כלומר מי שהוא שכיר אין לו להתבטל ממלאכתו כל היום. וכיון שכן, ואנחנו מצוה עלינו לקרוא כל היום, אם כן אנו כמו פועלים שאין לנו להתבטל מהקריאה, ומה שאנחנו מתבטלין ממנה ביום, הוא כמו הלילה אצלנו, ואנחנו פורעין אותה בלילה. הנה שקריאת הלילה היא מהיום ההוא, ולפיכך בברכה שבירך בבוקר להפטר ממה שלומד ביום, באותה ברכה נפטר גם כן במה שלומד בלילה.

וכיוצא בזה הורה רבי יעקב (הוא ר"ת) ז"ל לענין סוכה, שאמר שאינו מברך כשנכנס לישן בה, מפני שמא לא יוכל לישן והויא ברכה לבטלה. וכי תימא יברך בשעה שמתחיל להתנמנם, שמא באותה שעה אין ידיו נקיות, ידיים עסקניות הן. ושאלו לו אם כן היאך ישן בה בלא ברכה, והשיב שהברכה שמבין בשעת אכילה פוטרת הכל עד אכילה אחרת, שהאכילה היא יותר עיקר מכל שאר הדברים, ועל כן עשו עיקר ממנה לחייבו שיברך בשעת אכילה, כדי שיפטר השנייה והטיוול וכל מה שמשתמש בה עד אכילה אחרת. הכא נמי (בברכת התורה), בברכה שבירך בבוקר נפטר עד יום אחר.

לשון שו"ת דברי יואל – סימן קלו (אות ב) קדשו לה

ב

וזה לשון התוספות סוכה דף מ"ה ע"ב (ד"ה אחד): אין סוכה ולולב שוין לברכה, דאלולב אינו מברך אלא פעם אחת ביום, אבל סוכה כל אימת דנכנס לה כדי שיאכל וישתה וישן, אפילו עשר פעמים ביום, מברך על כל אחת ואחת, מידי דהוי אתפילין, (דמברך עליה) כל זמן שמניחין.

והיינו טעמא דסוכה, דאי מתרמי ליה סעודתא לא אפשר למיכל חוץ לסוכה, אף על פי שכבר אכל בו ביום בסוכה. וכן תפילין, כל היום מצוותן שיהיו מונחין בראשו ובזרועו. אבל לולב אין עיקר מצותו אלא פעם אחת ביום, כדאמר (סוכה מב.) מדאגביה נפק ביה. עד כאן לשונם.

והרי לך בהדיא דאדרבה משום הכי מברך בתפילין כל זמן שמניחין, וכן בסוכה, כיון דמצוותן כל היום.

ג

וכבוד תורתו בסוף דבריו החליט דסוכה אין מצוותה כל היום, וְרָמַז על התוספות ברכות דף י"א ע"ה.

ותמה אני, מה ראה על ככה. הלא מבואר בפרק הישן (סוכה כח:) דמדכתיב תשבו כעין תדורו, מכאן אמרו כל שבעת הימים אדם עושה סוכתו קבע, ואוכל ושותה ומטייל וישן בסוכה. זולת כשקשה לו לעיין, או כשמצטער באיזה אופן. וכן הוא בשלחן ערוך (אר"ח) סימן תרל"ט.

ד

ומה שכתבו בתוספות ברכות דלאכילה יש שעה קבועה, אין הכוונה דזולת האכילה הוא פטור מסוכה.

ואך [כין] זהו דעת רבינו תם, כמבואר ברא"ש ברכות שם^ט (פרק א סימן יג) ביתר ביאור^פ, וברא"ש ז"ל פרק לולב וערבה (סוכה פרק ד סימן ג), דלפי שעיקר הקבע שעושה בסוכה הוא האכילה, אבל שאר צרכים טיול ושינה שעושה בסוכה [הם] טפלים לגבי האכילה, לכן נהגו לברך רק על האכילה, ומכוונים אז לפטור הכל.

והטורי זהב בסוף סימן תרל"ט כתב באמת, דמי שאינו אוכל פת כל היום, חייב לברך בסוכה בכל פעם שיכנס בה באותו יום לטיול. דכיון שאין בו באותו יום אכילת פת, הדרין לדין התלמוד שמברך בכל פעם שנכנס, כיון דעיקר הטעם [שאין מברכין רק בשעת האכילה] הוא [רק בשביל] שאכילת פת הוא עיקר ופותר את הטפל, יעיי"ש.

ה

ובוודאי אין כוונת התוספות בברכות לחלק, דמשום הכי בתורה אינו מברך אלא פעם אחת, כיון דמצוותו כל היום, ובסוכה מברך בכל פעם כיון שאין מצותו כל

^ט בתוספות ברכות (יא: ד"ה שכבר): ברכת אשר בחר בנו וברכת לעסוק בדברי תורה, שהן עיקר לברכת התורה, פוטרת כל היום. ואם תאמר מאי שנא מסוכה שצריך לברך על כל סעודה וסעודה לישב בסוכה. ויש לומר דשאני תורה, שאינו מייאש דעתו, דכל שעה אדם מחוייב ללמוד, דכתיב (יהושע א, ח) וְהָיְתָה בּוֹ יוֹמָם וְלַיְלָה, והוי כמו יושב כל היום [בסוכה] בלא הפסק. אבל אכילה בסוכה יש שעה קבועה. ואם תאמר מפני מה אין אנו מברכין 'לישן' בסוכה. ויש לומר דברכה דאכילה שמברכין 'לישב', פוטרת. אי נמי משום שמא לא יישן והוי ברכה לבטלה, שהרי אין בידו לישן כל שעה שירצה.

^פ ולשון הרא"ש שם, הובא לקמן בהערה פב.

^פ ממה שמבואר בתוספות, וברבינו יונה.

היום. דאם כן יהיו דברי התוספות סותרים מהיפוך להיפוך, דבסוכה^{כב} כתבו בהדיא דאדרבה משום הכי מברך בסוכה ובתפילין בכל פעם, כיון שמצותן כל היום.

1

אמנם כוונת התוספות הוא על דרך שהסביר הרא"ש ז"ל^{כג}, דמשום הכי אין צריך להיות שונה על אתר [לאחר ברכת התורה], דאף כשהפסיק והלך לעסקיו, מכל מקום כיון דמחוייב ללמוד, תמיד דעתו על לימודו, ולא חשיב הפסק, זולת כשישן שינת קבע.

ובבית יוסף סימן מ"ז^{כד} הביא מהגהות מיימוני והאגור, דאף כשנמצא בבית הכסא או במרחץ אינו מסית דעתו מללמוד, וגם שם צריך לזהר בדינים השייכים שם.

ונראה הכוונה בזה, דבתלמוד תורה אשר אומנתה הוא העיון וההגיון בלב, ואחר כוונת הלב הן הן הדברים, ממילא כל שדעתו על לימודו חשיב עוסק ממש, ולא הוי שום הפסק והיסח הדעת מהמצוה.

2

וזהו כוונת דברי התוספות, דבתלמוד תורה, כיון שאינו מייאש דעתו הוי כמו יושב כל היום בלא הפסק, וכשאינו עושה שום הפסק פשיטא דאינו צריך ברכה, דהוי מצוה אחת. אבל בסוכה, אף דמצותה כל היום, מכל מקום כיון שקבעו הברכה רק על האכילה, ובזה אין לומר שאינו מייאש דעתו, כיון שלאכילה יש שעה קבועה, [לכן] שפיר מקרי הפסק לענין זה.

ומה שכתבו דכל שעה אדם מחוייב ללמוד, לא באו לשלול דבסוכה אינו כן. דלנגד סוכה החילוק מבואר, דהוי הפסק, כיון דלא שייך לומר שאינו מייאש דעתו. רק לעצמו פרושי קא מפרשי, דגם בתלמוד תורה צריך לומר הטעם כיון דכל שעה אדם מחוייב ללמוד, דאי לא הכי לא הוה שייך לומר שאינו מייאש דעתו, אילו היה לו גם שעת פטור.

^{כב} פירוש: במסכת סוכה. וכמובא לשונם לעיל.

^{כג} ברא"ש ברכות (פרק א סימן יג): וכן המברך על התורה ולמד, אין צריך לחזור ולברך אם הפסיק באמצע וכו'. מסתבר, שבני אדם שרגילין תמיד לעסוק בתורה, ואפילו כשיוצאין לעסקיהן ממהרים לעשות צרכיהם כדי לחזור וללמוד, ותמיד דעתם על לימודם, לא חשיב הפסק לענין הברכה. וכן אם למד בלילה, הלילה הולך אחר היום, ואין צריך לברך כל זמן שלא יישן. ולכך מי שרגיל לישן ביום שינת קבע על מטתו הוי הפסק, וצריך לחזור ולברך. ○ כיוצא בזה שאל ר"י את רבינו תם אם צריך לברך על השינה בסוכה, דיותר חמירה שינה מאכילה, דיותר לאכול אכילת עראי חוץ לסוכה, ושינת עראי אסורה חוץ לסוכה. והיה ר"י רוצה לומר דהא דאין מברכין על השינה, היינו משום דשמא לא יוכל לישן, וכשנרדם בשינה אינו יכול לברך. אבל רבינו תם השיב לו, שכל מצות סוכה שחייב (ס"א שמקיים) אדם מסעודה לסעודה, כגון שינה וטיול ושנון, ברכת לישוב בסוכה שבידך על הסעודה, פוטרתו מלברך עליהן. ולדבריו אפילו הסיח דעתו מלישן, כגון שיצא למלאכתו ושוב נמלך, אין צריך לברך. כל שכן מי שדעתו טרוד על לימודו, אם יצא למלאכתו ולעסקיו, לא הוי הפסק.

^{כד} בבית יוסף (או"ח סימן מז, סעיף יא): וכתוב בהגהות מיימוניות פרק ז' מהלכות תפלה (אות ט) בשם רבינו שמחה, ששינה ומרחץ מפסיקים, ואם בא ללמוד אחריהם צריך לברך, שהן היסח דעת, כי אי אפשר לו ללמוד כשהוא ישן, או במרחץ או בבית הכסא. מיהו הר"ם כתב שלא היה רגיל לחזור ולברך אלא אחר הפסק של שינת קבע, לפי שאינו מסית דעתו מללמוד אפילו בהפסק מרחץ ובית הכסא עכ"ל. ○ והאגור (סימן א) כתב טעם אחר, לפי שאף כשהוא נפנה צריך לזהר בדינים, כמו בגילוי טפה, וכיצד יקנח.

ובבדק הבית שם הוסיף הבית יוסף: וכן נהגו, שלא לחזור ולברך אחר מרחץ ובית הכסא.

ח

וזהו ממש גם כוונת דברי הרבינו יונה ז"ל, דבתלמוד תורה לא נגמרה המצוה, כיון שהוא [נוהג] תמיד בלי הפסק, ודעתו לחזור למצותו. אבל בתפילין וציצית, כשחלצן ופשטן בעל כרחך נגמרה המצוה, כיון שאז בעת שאינו לבוש בהם אי אפשר לו לקיים המצוה, שאינו דבר התלוי בכוונה ודעת, ממילא הוי הפסק, וכששובש פעם אחרת הוי מצוה אחרת.

ט

ועיין במגן אברהם סימן ח' ס"ק י"ט^{טז}, אחר שהביא דברי המהר"ח [שסובר] דלכן כשנשאר עליו הטלית קטן אין צריך לחזור ולברך [כששובש הטלית גדול שנית] כיון דאז לא הוי היסח הדעת [מהמצוה], הביא על זה דברי הרבינו יונה שמחלק דבתורה לא הוי נגמרה מצותו, ובתפילין וציצית הוי נגמרה מצותו. וסיים על זה דזהו גם כן כוונת דברי המהר"ח.

הרי לך ברור, דאין הכוונה בדברי הרבינו יונה לחלק בין אם הוא מחוייב כל היום, או אינו מחוייב. דאילו היה כן, לא היה לו ענין כלל לדברי המהר"ח. אלא הכוונה לחלק בין אם הוי הפסק והיסח הדעת, או לא.

י

ובעיקר הדבר אם תפילין מצותן כל היום, הנה בדברי התוספות דסוכה שהבאתי לעיל לשונם, מבואר להדיא דתפילין מצותן כל היום שיהיו מונחים עליו בראשו ובזרועו, (וכן הוא בטור ושולחן ערוך אורח חיים סימן ל"ז).

וכן נראה לי ראייה מדברי הש"ס מנחות דף מ"ג, שהקשה על רב יודא דקסבר ציצית מצות שלא הזמן גרמא הוא [ונוהג אף בלילה], אמאי מברך בכל צפרא וצפרא. ופירש רש"י ז"ל, דכיון דמחוייב ביום ובלילה, אין לילה מפסיקו, וכיון דאין הפסק לחיובו, הוי כיומא אריכא, ואין צריך לחזור ולברך. ומתוך [הגמרא], כרבי דאמר תפילין כל זמן שמניחן מברך עליהן.

ואם נימא דתפילין כשמניחן פעם אחת אינו מחוייב עוד, מה ראייה מייתי מרבי בתפילין, הלא עיקר הקושיא היתה בציצית, כיון דאין הפסק לחיובו, דמחוייב בכל פסס שלובש, ואם בתפילין אינו כן, [אלא] לאחר שלבש פעם אחת הפסיק החיוב, אין שום ראייה מזה לזה. ובעל כרחך גם בתפילין הוא כן, דמחוייב תמיד בלי הפסק, ואף על פי כן מברך בכל פעם לרבי, ואם כן קל וחומר הוא בציצית.

יא

והנה גם בתלמוד תורה שזמנה כל היום, אין זה עשה השנה בכל. כמו שכתב השל"ה במסכת שבועות^{פז} על דברי המדרש (מדרש שמואל, פרק א) כל

^{פז} במגן אברהם שם: משמע דעת רמ"א, אפילו היה דעתו לחזור ולהתעטף לא מהני, אלא אם כן נשאר עליו טלית קטן. והקשה לחם חמודות, דבסימן כ"ה סעיף י"ב פסק דאין צריך לברך. ותיירץ דמה שכתב כאן והכי נוהגין, קאי אדלעיל וכו' (עיין שם). ○ וב"ח כתב, דמהר"ח מיירי כשהסירו סתם, ולכן כשנשאר עליו טלית קטן עדיין לא הסיח דעתו מן המצוה. וכן משמע בדרכי משה. ○ וזה לשון הרב רבינו יונה סוף פרק קמא דברכות, התפילין והציצית כשחולצן נגמרה מצותן, ולפיכך כשחוזר ומניחן מצוה אחרת היא, וצריך לברך. אבל בתורה, כשקרא פעם אחת, לא נגמרה עדיין מצות הקריאה, ולפיכך כשחוזר וקורא למצותו הוא חוזר, ואין צריך לברך, עד כאן לשונו. וזהו גם כן כוונת מהר"ח. אבל לשון רמ"א שבשלחן ערוך אי אפשר ליישובו אלא בדוחק. ולענין הלכה דברי הב"ח עיקר, וכן כתב [הרמ"א] בדרכי משה.

^{פח} בשל"ה הק' (מסכת שבועות, פרק גר מצוה אות יא): במדרש, רב פנחס בשם רבי חלקיה אמר, הקובע עתים לתורה

הקובע עתים לתורה מיפר תורה, שנאמר (תהלים קיט, קכו) עַת לַעֲשׂוֹת לָהּ הַפֶּרוּ תוֹרָתָךְ. והקשה דהלא זהו שאלה ראשונה ששואלין [לאדם ביום הדין], קבעת עתים לתורה (שבת לא.). ותיירץ דמי שעוסק במשא ומתן, חיובו תלוי בקביעת עתים לתורה, אמנם מי שתורתו אומנותו, מחוייב לעסוק בתורה הקדושה תמיד בלי הפסק, ובקביעת עתים מיפר תורה, יעיי"ש.

יב

ויש לפרש הענין, דבאמת מה שבא הציווי בתורה הקדושה, שיהיה [עוסק בה] תמיד, מבלי שלילה שום זמן, בעל כרחך אין הכוונה תמיד כמשמעו, דהלא איכא שעתא דשינה ושאר צרכים, שאי אפשר לעסוק בחורה אז, ולא ניתנה תורה למלאכי השרת. ובעל כרחך דחיוב התמידי שבזה, קאי על האפשרות, שמחוייב בכל מה שאפשר. וממילא מי שתורתו אומנתו, שאפשר לו לעסוק בכל זמן, אם לא עסק בתורה הקדושה באיזה זמן, ביטל המצוה דתמיד, שלא עסק בתורה בזמן האפשר לו. אמנם העוסק במשא ומתן, שאי אפשר לו לעסוק בכל זמן, וגם העוסקים במשא ומתן מוכרחין שיהיו בעולם, ועליהם נאמר (ברכה לג, יח) שְׁמַח זְבוּלֵן בְּצִאֲתָךְ, ובעל כרחך (כ"י) חיוב התמידי שלהם הוא בקביעת עתים, שזה אפשר גם להעוסקים במשא ומתן.

יג

ואפשר שגם מה שאמרו במנחות דף צ"ט דבקריאת שמע שחרית וערבית קיים לא יְמִישׁ [ספר התורה הזה מפ"ך] וגו' (יהושע ה, ח), ובנדרים דף ח' דאי בעי פטר נפשיה בקריאת שמע שחרית וערבית, גם זה אינו אלא בהעוסקים במשא ומתן, שאפשר להתגלגל אצלם אונס לפעמים גם בקביעת העת. כמו שכתב הרבינו יונה ז"ל שם בברכות, דמי שקורא כל היום או רובו, יודע בוודאי שיקרא או ישנה, אבל שאר כל אדם אינו יודע בוודאי שיקרא.

וממילא כשיש לו באמת איזה אונס גמור על קביעת העת שלו, קיים המצוה בקריאת שמע שחרית וערבית, כיון דבענין המצוה נכלל רק האפשר, וכשלא היה באפשרי יותר, מתקיים בזה המצוה.

יד

ואף דגם בשאר מצוות אמרינן אונס רחמנא פטריה (נדרים כז.), אבל כבר נודע (ש"ך ח"מ כא, ג) כי אמרינן רק אונסא כמאן דלא עביד, אבל לא אמרינן אונסא כמאן דעביד. אבל כאן על ידי האונס נתקיים בקריאת שמע שחרית וערבית המצוה דלא יְמִישׁ וגו', דזה נקרא תמיד, כל מה דאפשר, (ואף על פי כן יש לומר כמו שכתב הר"ן ז"ל שם (בנדרים דף ח) דמצות וְשִׁנְנָתָם לְבָנֶיךָ (ואתחנן ו, ז) לא נתקיים בזה, כיון דפעולת השינון שיהיו דברי תורה מחודדין [בפ"ך]¹⁹, אי אפשר שיהיה בזה).

מיפר תורה, שנאמר עַת לַעֲשׂוֹת לָהּ הַפֶּרוּ תוֹרָתָךְ, עד כאן. ○ ולכאורה תמוהה, דהא קבעת עתים לתורה היא המעלה הראשונה שעליה האדם נשאל בתחילת דינו. ○ אלא לא קשיא, אדם שהוא פנוי מעסקי הזמן ואינו טרוד במחיתו, מחוייב ללמוד יומם ולילה, בלי ביטול רגע כממיריה, רק הזמן שמתפלל, והאכילה, ומעט שינה, ואם הוא רוצה 'לקבוע עת', הוא מיפר התורה, רק תמיד בתורת ה' יהיה חפצו ובתורתו יהגה יומם ולילה. וענין מעלת 'קביעת העתים' נאמר על מי שטרוד במחיתו או במלאכתו, אזי על כל פנים יקבע עתים לתורה. ואמר קובע 'עתים' לשון רבים, ולא אמר קובע עת, כי לא די בקביעת עת אחת, רק יהיה לו הרבה עתים בכל יום, דהיינו בכל העיתות שהוא פנוי מעסקיו וצרכיו.

¹⁹ וכמבואר בגמרא קידושין (ל): תנו רבנן, וְשִׁנְנָתָם, שיהיו דברי תורה מחודדים בפ"ך, שאם ישאל לך אדם דבר,

לשון שו"ת דברי יואל – סימן קלו (אות ב) קדשו למ

טו

ובזה יש לפרש לשון הגמרא (בנדרים) **דאי בעי פטר נפשיה**, דלשון דאי בעי הוא תמוה, דהכי תלוי זה ברצונו, אם הוא בעי למיפטר נפשיה או לא. # (ואין לתרץ הלשון דאי בעי, דרצה לומר אם יש לו כוונה למיפטר נפשיה, דהלא זה תלוי אם מצוות צריכות כוונה, או אם מזיק היפוך כוונה, ואין זה שייכות לאם קרא רק קריאת שמע, או אם לומד כל היום, דאלו כללים אחרים השייכים בכל המצוות).

אמנם להנ"ל ניחא, לפי מה שכתבנו דזה יוכל להתגלגל רק במי שעוסק במשא ומתן, ונאנס בשעתו, ומוכרח למיפטר נפשיה בקריאת שמע שחרית וערבית, אבל מי שתורתו אומנתו צריך לעסוק בתורה כל היום, וזה 'יודע בודאי שיקרא' כמו שכתב הרבינו יונה ז"ל, ואין שייכות אצלו שיוכל למיפטר נפשיה בקריאת שמע. אמנם זה יוכל לבחור לו כל אדם, אם יעסוק במשא ומתן, או אם יהיה תורתו אומנתו. וזהו שאמרו 'דאי בעי' פטר נפשיה, כיון שברצונו יוכל לבחור לו דרך לעסוק במשא ומתן, ויוכל לבא לידי זה שיתגלגל אצלו למיפטר נפשיה בקריאת שמע.

ונודע (שו"ע יו"ד רלט, ד) דבנשבע לבטל את המצוה^{טו}, אם נכלל בשבועתו גם אופן שאין בו ביטול מצוה, חלה השבועה גם על המצוה 'בכולל'^{טז}. וזהו שאמרו [שם בגמרא נדרים] כיון דאי בעי פטר נפשיה וחלה השבועה על אופן זה, ממילא חלה השבועה גם על כל האופנים 'בכולל'.

טז

וכעין זה הוא גם כן בתפילין, שזמנם כל היום, והציווי הוא בתמידות. אמנם בוודאי שהוא רק על שעות האפשריות. וכיון שראו חכמינו ז"ל שאי אפשר לנו לזוהר בקדושת התפילין בתמידות בגוף נקי ומהיסח הדעת, שפיר מתקיים המצוה אף בהנחה פעם אחת ביום, על כל פנים בשעת קריאת שמע ותפלה^{טז}.
כן נראה לפענ"ד (בביאור הענין)^א.

אל תגמגם ותאמר לו, אלא אמור לו מיד וכו'. [פירש"י: יהו מחודדין בפין. תזויר עליהם, ובדוק בעומקם, שאם ישאלך אדם לא תצטרך לגמגם, אלא שתוכל לומר מיד].

^{טו} דמזה מיירי שם הגמרא בנדרים.

^{טז} היינו על ידי שכולל את המצוה ביחד עם דבר שאין בו מצוה.

^{טז} וכנפסק כל זה בשלחן ערוך (אורח חיים, ב) וז"ל: מצוות להיותם עליו כל היום, אבל מפני שצריכים גוף נקי שלא יפח בהם, ושלא יסחי דעתו מהם, ואין כל אדם יכול לזוהר בהם, נהגו שלא להניחם כל היום. ומכל מקום צריך כל אדם לזוהר בהם להיותם עליו בשעת קריאת שמע ותפלה.

ועיין במגן אברהם (שם, ב) וז"ל: נהגו שלא להניח. משמע קצת דאפילו מי שיודע בעצמו שיש לו גוף נקי, לא יניחם כל היום, מפני הרמאים, כמו שכתב בבית יוסף (שם, ד"ה וכל) לחד פירוש.

^א ועיין בפרי מגדים (א"א שם) שחקר בזה, וז"ל: והנה מסופק אני, אם מן התורה חייב כל היום בתפילין, או מן התורה די ברגע אחד שמניח, ומדברנן כל היום, ובטלוא עכשיו, שאין לנו גוף נקי כל היום. ○ ובמבואר די ברגע על ידך, צריך כל היום מן התורה. ○ וברמב"ם פרק ד' דתפילין הלכה כ"ה, כל זמן שתפילין עליו הוא עניו וירא שמם ומדבר בדברי האמת וצדק, "לפיכך" צריך שישתדל להיות עליו כל היום, "שמצותן" כן הוא [ומשמע שאין זה מן התורה. אבל] אפשר שיי"ן [שבתית] 'שמצותן', כמו 'ואפר' כירה (ביצה ב) וכדומה, [ונכאילו כתב 'ומצותן' כן הוא. ואם כן שפיר סובר דהוא מן התורה]. ○ ועיקרן של דברים, דאם לא הניח יום אחד כלל לתפילין, ביטל מצות עשה. ובהניח רגע עליו, קיים המצוה. אבל מצוה מן המובחר מן התורה 'להיות עליו כל היום. ויש כמה דברים מן התורה כן. ועכשיו נהגו כן' [כחמשן לשון השו"ע].

